

Pedagogická
fakulta
Faculty
of Education

Jihočeská univerzita
v Českých Budějovicích
University of South Bohemia
in České Budějovice

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Pedagogická fakulta
Katedra pedagogiky a psychologie

Bakalářská práce

Morální usuzování a pocit odcizení u osob
žijících ve velkých městech a osob žijících na
venkově

Vypracovala: Bc. Veronika Ulmanová
Vedoucí práce: Ram Thein, PhD.

České Budějovice 2014

Abstrakt

Bakalářská práce se zabývá morálním usuzováním a pocitem odcizení u osob žijících na venkově a osob žijících ve velkých městech. Zachycuje pohled na téma morálního usuzování a fenomén odcizení a snaží se obě témata propojit. Morální uvažování je pojímáno z hlediska kognitivní psychologie od počátku jeho zkoumání, respektive od pohledu jejího zakladatele Jeana Piageta, přes Lawrence Kohlberga, po pokračovatele Kohlbergova odkazu, tzv. neo-kohlbergiány. Fenomén odcizení se práce snaží zachytit z psychologického pohledu, a to v pojetí Ericha Fromma, Karen Horneyové, Melvina Seemana a Salvatora Maddiho. Ve výzkumné části se autorka snaží postihnout existenci rozdílů v morálním usuzování, respektive v postkonvenčním stadiu uvažování, mezi lidmi žijícími na vsích a lidmi žijícími ve velkých městech, a rozdílů týkající se pocitu odcizení. Oba jevy byly zkoumány na výzkumném vzorku (n=127), který byl následně rozdělen do dvou skupin podle sídel, v nichž lidé žijí. Jednalo se o skupinu menších míst pobytu (n=70) – samota, ves, malé město - a větších míst pobytu (n=57) – město, velkoměsto. Jedna z pěti hypotéz se projevila jako signifikantní, jedna na hranici statistické významnosti. Ani jedna z hypotéz však nebyla potvrzena. Ze dvou doplňujících otázek výzkumu byla u obou objevena signifikance.

Klíčová slova

Morální usuzování

DIT

Odcizení

AT

Velikost místa pobytu

Abstract

The Bachelor thesis deals with the moral judgment and a sense of alienation of people who live in the countryside and those who live in cities. It captures a view on the topic of moral judgment and a sense of alienation and tries to link these topics. Moral judgment is taken from the beginning of his exploration in terms of cognitive psychology, respectively from the point of view its founder Jean Piaget, over Lawrence Kohlberg, to follower of Kohlberg's legacy- the so-called "Neo-kohlbergians". Phenomenon of alienation is taken in thesis in the concept of Erich Fromm, Karen Horney, Melvin Seeman and Salvator Maddi. The author tries in the research to capture the existence of differences in moral judgment of people living in villages and people living in large cities, respectively postconvent stage of judgment and differences of alienation. Both these effects have been investigated on the sample (n= 127), which has been subsequently divided into two groups according to where people live. It was about smaller places of residence (n= 70) - secluded places, villages, small towns and larger places of residence- town, city. One of the four hypotheses has proved to be significant and one on the borderline of statistical significance. Not even one hypothesis was confirmed. From the three complementary research questions there has appeared significance by two of them

Keywords

Moral judgment

DIT

Alienation

AT

Size of place of residence

Prohlášení

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě - v úpravě vzniklé vypuštěním vyznačených částí archivovaných pedagogickou fakultou elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce.

Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce.

Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

V Českých Budějovicích dne 23. 4. 2014

.....
Podpis

Poděkování

Velice děkuji vedoucímu bakalářské práce Ram Theinovi, PhD. za jeho čas, inspiraci, cenné rady, připomínky a obětavou pomoc při tvorbě práce.

Poděkování také patří všem respondentům, kteří byli tak ochotní a poskytli mi potřebné informace k výzkumu.

Z celého srdce pak děkuji celé mé rodině, bez jejíž podpory bych si nemohla plnit svůj sen.

Obsah

Úvod.....	9
TEORETICKÁ ČÁST	11
1 MORÁLNÍ USUZOVÁNÍ.....	12
1.1 Základní pojmy	12
1.1.1 Etika.....	12
1.1.2 Morálka.....	12
1.1.3 Morální usuzování a jednání	13
1.1.4 Morální vývoj	14
1.2 Pojetí vývoje morálního usuzování u Jeana Piageta	16
1.2.1 Heteronomní a autonomní morálka	17
1.3 Pojetí vývoje morálního usuzování u Lawrence Kohlberga	19
1.3.1 Vznik teorie	19
1.3.2 Morální jednání a morální usuzování	20
1.3.3 Stadia morálního usuzování	21
1.4 Přístup navazující na Kohlberga – Neo-kohlbergiáni.....	24
1.4.1 Defining Issue Test.....	25
1.5 Další pojetí morálního vývoje – kritika Kohlbergovy teorie	26
1.5.1 Carol Gilliganová	26
1.5.2 Robert Selman	27
1.5.3 Elliot Turiel	27

2	ODCIZENÍ.....	28
2.1	Pojetí Ericha Fromma	30
2.2	Pojetí Karen Horneyové	31
2.3	Melvin Seeman	32
2.4	Salvatore Maddi.....	34
2.4.1	Alienation test.....	35
	VÝZKUMNÁ ČÁST	36
1	Výzkumný problém a cíl	37
1.1	Výzkumný problém	37
1.2	Výzkumný cíl.....	38
1.3	Hypotézy.....	38
2	Popis zvoleného metodologického rámce	40
2.1	Typ výzkumu	40
2.2	Použité dotazníky.....	40
2.2.1	Defining Issue Test (DIT)	41
2.2.2	Alienation test (AT).....	42
2.3	Administrace dotazníků	43
2.4	Zpracování a analýza dat	44
2.5	Metody zpracování dat	44
2.5.1	Pearsonův korelační koeficient.....	44
2.5.2	Studentův T-test.....	44
2.5.3	Jednofaktorová analýza rozptylu (ANOVA)	44
2.5.4	Scheffeho test	45

2.6	Etické problémy	45
3	Výzkumný soubor	46
3.1.1	Kriteria výběru.....	46
3.1.2	Charakteristika výzkumného vzorku.....	46
4	Výsledky.....	47
5	Diskuze	54
6	Závěr.....	59
	Souhrn.....	60
	Seznam citovaných pramenů literatury a internetových zdrojů	62
	PŘÍLOHY	66

Úvod

Problém dobra a zla jsou odnepaměti jednou ze zásadních otázek, která nejenže zaměstnávala již staré řecké filozofy, ale je zároveň otázkou, kterou se zabývá téměř denně každý z nás. S pojetím dobrého a špatného to však není tak jednoduché, jen v jednání se objevuje spousta faktorů, které ho ovlivňují, od sociálního prostředí, ve kterém jsme vyrůstali, po momentální situaci. Aby to nebylo tak jednoduché, objevuje se nadto tzv. morální relativismus, neexistence obecně platných morálních hodnot, což zapříčiňuje situaci, ve které vidí jeden člověk určité jednání jako morálně správné a druhý ten samý způsob jednání jako morálně špatné. Z těchto důvodů považujeme morální usuzování a jednání za specificky lidskou oblast. Přesto, pokud uvažujeme nad pojmy jako je etika či morálka, mnozí z nás jen těžko dospívají k definici. Aby si mohl čtenář ujasnit, co který z pojmů obsahuje a znamená, vysvětlí teoretická část práce nejprve některé základní pojmy.

Veškeré morální jednání, kterému předchází morální usuzování, respektive to, jak se člověk stává morálním tvorem, se pokusil určit Lawrence Kohlberg, který navazuje na dřívější představu Jeana Piageta o morálním vývoji. Právě tyto dva myslitelé jsou důležití pro zkoumání morálního usuzování a z toho důvodu se jim věnují následující stránky práce. V další části práce je nastíněn pohled neo-kohlbergiánů, pokračovatelů Kohlbergova dědictví, kteří zkonstruovali test měřící míru postkonvenční úrovně usuzování, jež je využíván v praktické části práce. Kapitola o morálním usuzování je zakončena myšlenkami některých z kritiků Kohlbergova odkazu.

Ve svých výzkumech Kohlberg zjistil, že se většina lidí pohybuje v konvenční úrovni morálního usuzování, která je spojena s neautentickou při jednání s druhými lidmi. V tomto smyslu je tedy nasnadě uvažovat o odcizení člověka člověku. Právě odcizením se zabývá druhá kapitola teoretické části práce. Koncepce odcizení se zdá být na hraně psychologie, filosofie a sociologie. Práce se pokouší nahlédnout toto téma v psychologickém slova smyslu a předkládá přitom pohled na pojetí odcizení u Ericha Fromma, Karen Horneyové, Melvina Seemana a Salvatora Maddiho, který je jedním z tvůrců testu měřícím odcizení, jenž představuje část hlavního dotazníku užívaného ve výzkumu této práce.

Výzkumná část práce se věnuje hlavnímu tématu, uvedeném v názvu práce – morálnímu usuzování a pocitu odcizení u osob žijících ve velkých městech a osob žijících na venkově. Na začátku bádání je popsán výzkumný cíl a jsou stanoveny hypotézy. Poté se práce zaměřuje na popis zvoleného metodologického rámce výzkumu a popisuje použité dotazníky, zpracování dat a etické problémy výzkumu. Následně se práce věnuje výzkumnému souboru, přičemž se charakterizuje výzkumný vzorek a objasní kriteria výběru výzkumného vzorku. Posléze jsou zpracovány výsledky, na něž navazuje diskuze a závěr, shrnutí dosažených výsledků.

TEORETICKÁ ČÁST

1 MORÁLNÍ USUZOVÁNÍ

1.1 Základní pojmy

Pro lepší orientaci v tématech morálního usuzování je považováno za nutné vysvětlit některé důležité pojmy, jež s tímto tématem souvisí – etika, morálka, morální usuzování a jednání a morální vývoj.

1.1.1 Etika

Pokud vezmeme v úvahu jakousi hierarchickou strukturu pojmů, nesmíme opomenout pojem stojící na samém vrcholu pomyslné hierarchie - etika. Původ tohoto pojmu nacházíme v řeckém slově *éthos*, což se do českého jazyka překládá jako *zvyk*, *mrav*, či *obyčej*. Psychologický slovník (Hartl a Hartlová, 2000, s. 144) považuje etiku za vědu „o mravnosti člověka, o původu a vývoji jeho morálního vědomí, svědomí a jednání.“ Jde tedy o disciplínu zabývající se správným, mravným, jednáním ve společnosti.

Její počátky nacházíme ve filosofii. První dochovaným spisem věnujícím se etice je *Etika Nikomachova*. Aristoteles, autor tohoto spisu, byl toho názoru, že každý tvor, tedy i člověk, spěje k určitému cíli. Tento cíl nazývá „dobro“, a představuje si pod ním jakousi blaženost, zdařilý život, ke kterému se snaží každý tvor přiblížit. Člověk se blaženosti přibližuje svým jednáním, které musí být dobré, morální. Aristoteles toto jednání nazývá také ctnostné a nachází ho ve střední míře – správné je střed mezi dvěma extrémy-, kterou však můžeme u každého nacházet jinde. (Aristotelés, 1996)

1.1.2 Morálka

Morálka je souborem principů posuzovaných z hlediska dobra a zla. Řídí chování a jednání lidí dané společností. Je souborem pravidel, hodnot, přesvědčení a postojů lidí, které ovlivňují lidské jednání. Jsou to nejen pravidla, kterými se řídí lidská společnost, ale také to, co je z vnitřního přesvědčení jednotlivého člověka správné a co naopak ne. Výše je naznačeno, že po této odpovědi pátrali již staří filosofové. Ti se jí ovšem zabývali spíše v kontextu morální povinnosti, tedy jak by lidé jednat měli, kdežto psychologii zajímá

především to, jak lidé jednají v té či oné situaci, zda jednají správně, a proč v situacích jednají tak, jak jednají. (Heidbrink, 1997)

Přídavným jménem od slova morálka je morální, ke kterému se pak připojují další slova jako je usuzování či jednání. Samotný termín *morální* obsahuje kognitivní, emocionální a behaviorální rozměr. Kognitivní rozměr zastupuje schopnost se rozhodovat na základě všeobecných principů, jestli je daná činnost špatná nebo dobrá. Emocionální aspekt zahrnuje emoce, které vstupují do vztahu s jednáním, a behaviorální rozměr se vztahuje k samotnému jednání.

1.1.3 Morální usuzování a jednání

Morální jednání je projevem člověka, který se svým chováním vztahuje k druhým lidem, a to podle morálních principů, které vymezuje společnost. Z psychologického hlediska je přitom důležité nejen řešení jednotlivých situací, ale také formování morálních stránek osobnosti. (Čáp, Mareš, 2001)

Pokud hovoříme o dobrém morálním jednání, jakožto ochotě pomoci, bývá toto chování také nazýváno jako prosociální či altruistické. I mezi těmito pojmy však nacházíme rozdíl. Zatímco prosociální chování je jednání, které prospívá jak pomáhajícímu, tak člověku, kterému je pomoheno (přitom však může jít pouze o dobrý pocit jedince, že pomohl), altruistické chování je druh jednání, který přináší prospěch druhým, přičemž pro samotnou pomáhající osobu znamená jen vynaložení úsilí. Neznamená to však, že každý altruisticky a prosociálně založený člověk vždy pomůže. Pomoc závisí na dalších faktorech. Svou roli hrají například situační podmínky. Dostáváme se totiž v životě do situací, které mohou být v rozporu s našimi morálními požadavky. Rozhodnutí, zda budeme jednat morálně správně, či ne, závisí na určitých předpokladech. Jde o to nejprve událost rozpoznat, poté pochopit naléhavost situace, následně za situaci přijmout zodpovědnost, zanalyzovat výdaje a výhody toho chování a v závěru se rozhodnout zda zasáhneme či ne. (Darley & Latané, 1968, in Heidbrink, 1997) Je evidentní, že morální jednání a morální myšlení mají mnoho společného.

To, k čemu lidské jednání směřuje, je situace, ve které by byl jedinec autonomní osobností, nacházel v sobě dokonalou normu jednání, a tím pádem se obešel bez norem a pravidel. Morální normy mají totiž to specifikum, že nejsou podmíněné působením na

člověka z vnějšku. Jedinec si je musí zvnitřňovat, musí je považovat za své vlastní. Teprve poté může člověk jednat morálně, či naopak nemorálně. Do toho ovšem ještě vstupuje morální relativismus, ve kterém jde o to, že neexistují obecně platné mravní hodnoty, a tudíž to, co považuje jeden člověk za morálně dobré, může považovat druhý za morálně špatné. Zrovna tak jako je dnes chápána celá společnost individualisticky, je takto pojímána i morálka. Jedinci se proto pokoušejí o jakési nastolení vlastních morálních norem, což sebou však nese řadu nepříjemností. A tak se morálka, původně vzniknuvší jako regulátor mezilidských vztahů, oslabuje a její původní funkce se vytrácí. (Grác, 2008) Pohled na správné morální jednání však nemusí být jiný z pohledu jednotlivců, ale také napříč dobou a společností. Na druhou stranu nelze jednání charakterizovat jen vnějším popisem, ale záleží právě na usuzování o dané situaci.

Morální jednání je mimo jiné neodmyslitelně propojeno s morálním usuzováním. Před tím, než člověk jedná, nejprve uvažuje. A právě v morálním usuzování jde o uvažování o morálně zabarvených situacích. Vlivem zkušeností se mění, jde tedy ruku v ruce také s kognitivním a morálním vývojem. V následující části se budeme proto věnovat morálnímu vývoji, který je ve své podstatě vývojem morálního usuzování.

1.1.4 Morální vývoj

Zrovna tak jako se vyvíjí kognitivní stránka člověka, vyvíjí se i morální stránka. Morální vývoj představuje vývoj morálního charakteru a svědomí. (Čáp, Mareš, 2001) Ovlivňuje ho nejen věk, ale také osobnostní dispozice, sociální prostředí, zkušenosti, normy dané společností, různé formy víry a náboženství, materiální i duchovní hodnoty, atd. (Lajčiaková, 2008)

Schaffer (2000, in Lajčiaková, 2008) rozlišuje tři složky morálního vývoje – kognitivní, emoční, konativní:

- Emoční rozměr zahrnují pocity spojené s morálním usuzováním a jednáním. V kognitivní teorii jsou emoce závislé na kognici a dostavují se až po určitém jednání.
- Kognitivní rovina představuje přemýšlení člověka o dobrém a špatném jednání a přímo určuje emoce týkající se morálky v tom kterém momentě.

- Konativní rozměr se vztahuje k jednání člověka v běžných situacích. Kohlberg (1971) v tomto případě hovoří o jakémsi vnitřním orgánu, který zodpovídá za naše jednání.

Psychologické pohledy se na téma morálního vývoje člověka vyvíjely společně s náhledem na osobnost člověka. Hoffman (2000) v psychologických a filosofických teoriích rozlišuje tři základní postoje, z nichž poté vychází teoretici morálního vývoje: model dědičného hříchu, model tabula rasa a model o vnitřní čistotě.

V modelu dědičného hříchu je dítě chápáno jako souhrn impulzů, a proto je třeba do jeho života zasahovat co nejdříve, usměrňovat ho a začít napravit v souladu se sociálními normami. Zastánce tohoto pojetí můžeme nalézt mezi psychoanalytiky, kteří hovoří o morálních hodnotách zakotvených v Superegu, a také například u Bandury a jeho teorii sociálního učení.

U modelu tabula rasa¹ nevidíme dítě jako špatné, ani jako dobré. Je nepopsaným listem papíru a teprve společnost jej formuje a učí jej, jak by mělo jednat. Tento model převažuje u behaviorálních psychologů, kteří dítě vidí jako tabulu rasu, která se vývojem popisuje, čímž se „zdokonaluje“ jednání člověka.

Model o vnitřní čistotě předpokládá dětskou nevinnost, kterou společenské vlivy spíše narušují. Tento přístup opírající se o filosofii Jean Jacquese Rousseaua odpovídá humanistickým teoriím, jež vidí dítě jako morálně dokonalé a společnost jako to, co jej morálně narušuje, a také kognitivně laděným teoriím, dle kterých se neustále vynořují nové schopnosti, jakožto odpovědi na vnější zkušenost. Právě tento kognitivní přístup v psychologii morálky zastupuje americký psycholog Lawrence Kohlberg (1927-1987), který navazoval na autora, jež stojí na počátku teorií kognitivního vývoje, Jeana Piageta (1896-1980).

Teorie Piageta a Kohlberga o vývoji morálních úsudků se označují jako hierarchické, protože obě teorie sestávají z několika stupňů morální zralosti, které na sebe navazují, a kterými jedinec prochází od méně dokonalých kognitivních struktur směrem k vyšším. Oba autory přitom zajímá typ morálního uvažování, které se ukrývá za morálním

---

¹ Tabula rasa je pojem užívaný empiristicky založenými filosofy, kteří byli názoru, že se veškeré znalosti, vědomosti a morální zásady získávají zkušeností v průběhu života. Když se člověk narodí, je tudíž mysl jako nepopsaná deska, tabula rasa.

jednáním. Rozdíly ve stupni morálního jednání totiž určují důvody, se kterými jedinec operuje a na základě kterých následně jedná.

1.2 Pojetí vývoje morálního usuzování u Jeana Piageta

Piaget (2001) se zabýval především kognitivním vývojem jedince. Zformuloval základní mechanismus formování kognitivních struktur, které se vytvářejí pomocí asimilace (splývání nových vjemů s dříve osvojenými představami, osvojování zkušeností) a akomodace (již není uspokojivé používání starých struktur a je tak třeba přebudovat kognitivní struktury, jde tedy o přizpůsobení se novým prvkům). Právě to je základem pro kognitivní vývoj, který pak ovlivňuje i porozumění sociálnímu světu. Co se týče vlivu rodičů na vývoj dítěte, byl Piaget skeptický. Tvrdil, že morální usuzování odpovídá kognitivnímu vývoji dítěte.

Svou teorii vývoje morálky postavil na pozorování dětí při hře na kuličky. (Piaget, 1948)

Motorické a individuální stadium (děti do 3 let)

V tomto období si děti hrají s kuličkami dle vlastní libosti. To vede ke vzniku navyklých pravidel, ale protože je hra čistě individuální, můžeme hovořit pouze o motorických pravidlech, ne o pravidlech společenských.

Egocentrické stadium (2 - 6 let)

Druhé období nazývá Piaget egocentrickým. V tomto období si dítě začíná všimnout, že existují pravidla ve společnosti a začíná je napodobovat, přesto si však hraje i nadále samo, aniž by si potřebovalo hrát s ostatními nebo vyhrát, a tedy aniž by se snažilo sjednotit způsob hry. Přestože si děti spolu v tomto období hrají, hraje si každý na vlastní pěst a bez ohledu na pravidla. Autoritou je rodič a dítě jej musí poslouchat. To vede k tzv. morálnímu realismu, kdy jsou morální pravidla součástí světa, zrovna tak jako fyzikální zákony. Děti si tak osvojí myšlenku, že pokud něco poruší, budou potrestané, a proto se jejich jednání podřizuje spíše podle následků, než dle záměrů.

Počátek spolupráce (7 – 10 let)

Přibližně od sedmi let začínají děti při hře spolupracovat. Pokouší se nad ostatními dětmi vyhrát, a tím pádem mají zájem o sjednocení pravidel a vzájemně se kontrolují, zda nepodvádí. V tomto období dítě uznává některá pravidla společenských zvyklostí, kdy dochází k pochopení, že pokud účastníci souhlasí, mohou být pravidla dohod proměňována. Děti se zaměřují na úmysl jednání jedince a trest vidí jako lidský skutek, nikoli jako nevyhnutelnou odplatu.

Kodifikace pravidel (od 11 let)

V tomto období je každý detail ve hře jasně daný a pevný a již jde o pravidla, která jsou chápána jako práva, a která musí dodržovat celá společnost. Jedinci již začínají logicky myslet i o abstraktních pojmech a systematicky testují hypotézy. Zabývají se abstrakcí, budoucností i ideologickými problémy. Jedinci tak tvoří pravidla, aby byli schopni se vyrovnat se situací, se kterou se nesetkali.

1.2.1 Heteronomní a autonomní morálka (Piaget, 1948)

U velmi malých dětí nelze hovořit ani o heteronomní, ani o autonomní morálce dítěte. Život dítěte je již prostoupen pravidly, ale není možné jednoznačně určit, zda jde o rituály vymyšlené dítětem nebo převzaté z prostředí.

Druhá fáze a tedy přijetí heteronomní morálky nastává v okamžiku, kdy si dítě začne hrát s ostatními, ať již prostřednictvím napodobování nebo slovní výměny. Dítě si začíná hrát v souladu s určitými pravidly zvenčí. Tato pravidla většinou zastávají rodiče a dětmi jsou chápány jako posvátné a nedotknutelné. Odmítají je měnit a zastávají názor, že je jakákoli změna v nich špatná.

Ve třetí fázi prochází pravidla kompletní přeměnou a jedinec přijímá autonomní morálku. Poté je přijat kategorický imperativ² a jedinec se řídí morálkou autonomní. Děti tak tedy chápou, že je morální jednání postaveno na rovných právech lidí, že jsou pravidla výsledkem vzájemné dohody, a tím pádem je možné je změnit.

Piaget při studiu těchto druhů morálky používal šest příběhů, rozdělených do trojice po dvou příbězích, které měly děti porovnávat. Objevovala se v nich nešikovnost dětí ze

---

² Zní: „Jednej jen podle té maximy, od níž můžeš zároveň chtít, aby se stala obecným zákonem.“ (Kant, 1990, str. 84) Měli bychom se tedy chovat tak, jak bychom si představovali chování ostatních k nám samým. Dle filosofa Immanuela Kanta jde o základ přirozené morálky.

dvou hledisek, jednak jako výsledek jinak dobře míněného chování, jednak jako výsledek neposlušnosti. Pro ukázkou uvedu jeden z dvojice příběhů (Piaget, 1948):

- I. A. „Malý chlapec, který se jmenuje John, byl ve svém pokoji. Náhle byl zavolán k večeři a šel do jídelny. Za dveřmi však byla židle a na ní ležel podnos s patnácti šálky. John nemohl vědět, že je židle s podnosem za dveřmi. Vešel dovnitř, dveře narazily do podnosu a všech patnáct hrníčků se roztříštilo.“ (Piaget, 1948, s. 118)

- II. B. „Malý chlapec, který se jmenoval Henry, se jednoho dne, když nebyla jeho maminka doma, pokusil sundat sklenici džemu, která stála na kredenci. Vylezl na židli a natahoval se po sklenici. Ta však byla vysoko a Henrymu se na ni nepodařilo dosáhnout. Zatímco se pro ni natahoval, zavadil o hrníček, ten spadl a rozbil se.“ (Piaget, 1948, s. 118)

Při tomto zkoumání vyšlo najevo, že děti v heteronomní fázi vývoje morálky uvažovaly dle množství škody. Neposlušnější a více potrestaný by tak měl být John, protože „rozbil více než dvanáct šálků“ (Piaget, 1948, s. 121), a tím pádem způsobil více škody než Henry, který rozbil jen jeden šálek. Děti řídící se autonomní morálkou pak viděly rozdíl v úmyslu dětí. Neposlušnější byl tedy Henry, který si chtěl vzít džem tajně, a tudíž by porušoval dohodu mezi jím a maminkou.

1.3 Pojetí vývoje morálního usuzování u Lawrence Kohlberga

1.3.1 Vznik teorie

Na Piagetovo dílo navázal americký psycholog Lawrence Kohlberg, který koncepci morálního vývoje propracovával i prakticky prověřoval. Celou svou teorii vývoje morálního usuzování skládající se ze šesti stupňů a třech stadií, jejichž hierarchie vzniká z výše zmíněného Kantova kategorického imperativu, vystavěl na několika výzkumech v různých oblastech. Přitom se soustředil na analýzu morálních soudů, a to prostřednictvím zkoumání poznávacích struktur. Výzkum byl prováděn tak, že respondentům prezentoval morální dilemata pomocí svého dotazníku *Moral Judgment Test* a zkoumal důvody, které je vedly k posouzení jejich spravedlnosti či nespravedlnosti. Nejvíce představované dilema je *Heinz a lék*, které zní takto: „V Evropě umírala žena, která trpěla zvláštním druhem rakoviny. Existoval lék, o kterém si lékaři mysleli, že by mohl ženu zachránit. Jednalo se o formu radia, kterou náhodou objevil lékárník ze stejného města. Výroba léku byla drahá, lékárník jej však ocenil ještě desetkrát víc, než stála výroba. Heinz, manžel nemocné ženy, požádal všechny známé o půjčku peněz, sehnal však pouze tisíc dolarů, což byla polovina toho, kolik lék stál. Vyprávěl lékárníkovi, že jeho žena umírá a prosil jej, aby mu lék prodal levněji nebo zda by mu mohl zaplatit zbytek peněz později. Lékárník však odpověděl „Ne, já jsem lék objevil a chci na něm vydělat peníze.“ Tak začal Heinz propadat zoufalství a přemýšlel o tom, zda by neměl lék pro svou ženu ukrást.“ (Colby & Kohlberg, 2010, s. 229-230)

Kohlberg realizoval longitudinální výzkum trvající 20 let s 84 chicagskými chlapci pomocí deseti hypotetických rozhodnutí. Chlapci byli rozděleni do tří věkových skupin - 10, 13 a 16 let, a následně byli přezkoumáváni po tří až čtyřletých intervalech. (Colby & Kohlberg, 2011)

Dalším uskutečněným výzkumem byl malý šestiletý longitudinální výzkum tureckých chlapců ze vsí a velkoměst toho samého věku jako chlapci z Chicaga. (Nisan & Kohlberg, 1982)

Posledním bádáním vedoucím k vytvoření teorie byly výzkumy napříč kulturami v Kanadě, Británii, Izraeli, Hondurasu, Indii, Taiwanu a Yucatanu. (Kohlberg, 1971)

V těchto výzkumech našli více než padesáti procentní shodu, že se myšlení jednotlivce nachází v jednom stadiu, nebo se myšlení objevovalo na hranici mezi dvěma

sousedícími stadii. Kohlberg si navíc všiml, že zvolení stejné možnosti v rámci jednoho morálního dilematu může mít velice rozdílné důvody, a že jsme ochotni pochopit a respektovat zvolení jiné možnosti v rámci jednoho dilematu. (Colby & Kohlberg, 2010)

Morální vývoj může probíhat individuálně rychle, anebo se může na nějakém stupni zastavit. Pátého stadia dle Kohlbergových výzkumů však dosáhne méně než 15 % osob. (Colby & Kohlberg, 2010) Takový výsledek vyvolal velké diskuse. Je možné, že počet lidí řídících se vnitřním systémem je tak malý? Je šesté stadium, respektive třetí stupeň, nejvyšší, úroveň reálná nebo je jen ideálem? Grác v tomto případě tvrdí, že mravnost tak úplně nesouvisí s vysokým stupněm morálního usuzování. „Mravný není ten, kdo pozorovatelně a ve shodě se svým myšlením koná dobro, ale i ten, kdo nemůže konat zlo i v případě, že by se o tom nikdo nedozvěděl.“ (Grác, 2008, str. 232)

1.3.2 Morální jednání a morální usuzování

Podle Kohlberga (1984) vyplývá, že je morálně správné jednání takové, které přináší odměnu, uspokojuje vlastní zájmy, ale přitom respektuje zájmy druhých, vede k uznání druhými, je oporou společenského řádu. Jednání jedince se přitom orientuje podle principu spravedlivosti spočívající v rovnosti a reciprocitě tak, jak jej popisuje Kant. Morální principy nejsou nějakými konkrétními pravidly, která by měl jedinec dodržovat, ale naopak jde o jakousi všeobecnou orientaci obsahující korektnost, univerzálnost a logické chápání.

Usuzování probíhá ve dvou fázích. Nejprve člověk dochází k úsudkům o správnosti, které vychází z určitého principu nebo pravidla, a teprve poté dochází k samotným úsudkům, na něž pak navazuje jednání. Souvisí tedy s jedincem samotným. Při přemýšlení či rozhodování se v situaci totiž musí být morální normy v souladu s jeho přesvědčením. Kohlberg zde navazuje na George Herberta Meada, autora symbolické interakce. Ten je názoru, že lidé jednají morálně nejen skrze objektivní realitu, ale také skrze to, jak definují situaci. Mead (1934, in Calhoun, Keller & Light, 1989) tvrdil, že sami sebe vnímáme dle toho, jak na nás reagují druzí. A tak je dokonce i naše identita tvarována skrze sociální interakce. Z důvodu, abychom dali najevo své myšlenky a pocity, pak komunikujeme pomocí symbolů (slov, gest, výrazů tváře, atd.) a jednáme tak, jak definujeme situaci, lépe řečeno jaký jí přikládáme význam. Morální usuzování však dle Kohlberga neurčuje pouze morální jednání. Rozhodnutí, které je člověkem považováno za

správné, je totiž uskutečněno pouze tehdy, cítí-li se člověk být subjektivně zodpovědný. Mimo jiné podporují provedení činu i například inteligence, pozornost a schopnost odsunutí odměny.

V tomto smyslu je velice důležitý sociální kontext, ve kterém jedinec vyrůstal a v jakém se pohybuje. Kohlberg považuje morální jednání jedince za vnitřně konzistentní. Jednání jedince se tak shoduje s jeho mravním přesvědčením a sám se tedy rozhoduje, zda jednání je nebo není správné. Ovšem také zastává názor, že by se měl někdy člověk chovat podle toho, co je stanoveno z vnějšku, a tedy více nebo méně zvnitřněno. (Kohlberg, 1984)

Nehovoří však o situační vázanosti při morálním usuzování a jednání, která dle něj stupeň od stupně klesá. Na nejvyšším stupni morálky je tedy dle Kohlberga člověk schopen přemýšlet o problému s nadhledem, oproštěn od situačních vlivů. Situace jsou považovány jen jako jakési filtry, které u toho kterého stupně poukazují na odlišné znaky morální situace. (Candee & Kohlberg, 1984)

Kognitivní zralost a zralost morálního úsudku spolu podle Kohlberga (Colby & Kohlberg, 2010) souvisejí. Vlastní Já se s každým vývojovým stupněm více vyděluje z okolního světa a rozvíjí tak integrovanější formu vztahu ke světu. Tím pádem je i morální usuzování na vyšší úrovni. Neznamená to však, že jsou lidé na vyšších stupních lepší, samotná hodnota je v člověku.

1.3.3 Stadia morálního usuzování (Kohlberg, 1973)

Prekonvenční stadium

Prekonvenční stadium stojí v samém základu morálního usuzování. Člověk jedná tak, stejně jako v období morálního realismu u Piageta, aby se vyhnul trestu.

1. **Orientace na trest a poslušnost.** To, zda je jednání špatné nebo ne, závisí na jeho hmotných důsledcích. Jde například o vyhnutí se trestu či nekritické podřízení se moci. Přitom jde o základní lidskou motivaci – vyhnout se jednání, pokud jsme potrestáni a naopak jednat určitým způsobem, pokud jsme odměněni.
2. **Účelová orientace.** Správné jednání se projevuje uspokojováním vlastních potřeb. Jde o vzájemnou pomoc, pokud tedy udělám něco pro někoho druhého,

očekávám, že dotyčný udělá na oplátku něco pro mne. Mezilidské vztahy se projevují jako vztahy trhu. Slušnost či spravedlnost jsou v jednání přítomny, vše je však hmotné a účelové, vzájemnost se projevuje v hesle „ruka ruku myje“.

Konvenční stadium

Pro konvenční stadium je určující dodržování společenských konvencí. Důležité tedy je se přizpůsobit hodnotám a normám společnosti.

3. **Hodný hoch / hodná dívka.** Jde o poslušnost jako souhlas vázaný k určité osobě. Tito lidé vidí spravedlivé chování takové, které považují ostatní za dobré. Chtějí být v očích známých považováni za dobrého člověka. Člověk se tedy chová vysoce konformně vůči svému okolí, ne tak jak si myslí, že je správné, ale tak, jak si myslí, že ostatní považují za správné. Orientuje se na normy skupin, které jsou pro jednotlivce důležité (přátelé, rodina,...). Přitom však nejde jen o poznání zájmů druhého, ale také převzetí a zvnitřnění norem jiné osoby.
4. **Orientace na zákon a pořádek.** V tomto stadiu je jedinec přesvědčen, že je správné podporovat společnost a její instituce, čímž člověk plní svou občanskou povinnost. Tito lidé vidí nejvyšší spravedlnost a správné chování v naprostém dodržování zákonů a podřízení se autoritě, kdy jedinec dodržuje zákony i tehdy, pokud se s nimi neztotožňuje.

Postkonvenční stadium

Zakládá se na principech a hodnotách, které jsou platné nezávisle na zákonech dané společnosti či autoritách. Jde o respektování individuálních práv, jednání je založeno na vyšších etických principech, které respektují lidskou rovnost.

5. **Společenská smlouva.** Spravedlnost vidí ve společenské smlouvě, na které se dohodla většina lidí, a proto je vhodnou k dodržování. Přesto však klade důraz na individualitu jedince, život a svoboda jsou nejdůležitější hodnoty. Jedinec chápe, že společensky dohodnutá pravidla nemusí vyhovovat všem a v každé situaci. Proto vidí existenci jakéhosi vyššího práva, než je zákon, jde o právo rozumu.
6. **Orientace na etické principy.** Pro všechny jedince platí stejná práva a my musíme ctít lidskou důstojnost. Naše svoboda končí tam, kde začíná svoboda

druhého člověka. V podstatě jde o již několikrát zmiňovanou etiku v Kantově slova smyslu, ve smyslu kategorického imperativu.

Kohlbergova teorie má několikero kritiků. Je mu vyčítáno, že nejde jen o onu kognici, kterou zmiňují Kohlberg s Piagetem, ale také o emoce a mezilidské vztahy, což jsou věci, kterým oba myslitelé ve svých teoriích nepřikládají důležitost. Carol Gilliganová jej zase kritizuje za opomenutí ženské stránky, která vidí svět a mezilidské vztahy jiným způsobem. (Grác, 2011; Heidbrink, 1997; Gilliganová, 2001; Lajčiaková, 2008) Sám Kohlberg se již později šestým stadiem vývoje morálního usuzování příliš nezabývá a ve svých výzkumech jej nezahrnuje. Přesto o tomto stadiu ve své teorii dál hovořil. Věřil, že musí existovat ještě nějaké vyšší stadium morálního usuzování.

1.4 Přístup navazující na Kohlberga – Neo-kohlbergiáni

Neo-kohlbergiáni jsou lidé navazující na odkaz Lawrence Kohlberga, přičemž se ve svém přístupu snaží postihnout nedokonalosti jeho teorie. Jde o jména jako James Rest, Darcia Narvaez, Muriel J. Bebeau, Stephen J. Thoma, a další.

Hlavní body, ve kterých navazují na Kohlbergův odkaz, můžeme spařovat v důrazu na kognici, na morální epistemologii jednotlivce (Kohlberg předpokládal, že základní kategorie morálky jsou konstruovány individuálně), na morální vývoj (Kohlberg měl za to, že je možné hovořit o posunu, přičemž jde o posun od jednodušších myšlenek k těm složitějším) a na posun od konvenčního k postkonvenčnímu stadiu v morálním vývoji. (Thoma, 2006)

V několika bodech se však náhled neo-kohlbergiánů a Kohlberga liší. Zatímco byl například pro Kohlberga klíčem k morálnímu vývoji morální úsudek, neo-kohlbergiáni pracují ještě s dalšími psychologickými procesy, které popisuje neo-kohlbergián James Rest (1999) ve svém čtyřsložkovém modelu - s morální citlivostí, morálním rozhodnutím, morální motivací a morálním charakterem.

Morální citlivost má co dočinění se zaregistrováním a interpretací události, jak jednání ovlivní prospěch lidí okolo. Následuje morální rozhodnutí, ve kterém jedinec přemýšlí, jak by se měl v dané situaci zachovat, přičemž se objevuje snaha se identifikovat s morálním ideálem pro onu konkrétní situaci. V další části, morální motivaci, se jedinec rozhoduje, zda bude jednat v souladu s morálním ideálem, provádí tak tedy výběr mezi morálními a nemorálními hodnotami a přebírá odpovědnost za výsledky svého jednání. Poslední složkou modelu je morální charakter představující akční fázi procesu. Jde v ní o zrealizování akce a dokončení toho, co má jedinec nacházející se v konkrétní situaci v úmyslu. (Rest, 1999)

Další věcí, na kterou nahlíží jiným způsobem, je Kohlbergův pohled na morálku z hlediska spravedlnosti. Neo-kohlbergiánský přístup sice vidí ve spravedlnosti rovněž jakýsi nadřazený pojem, ale rovněž je názoru, že je spravedlnost integrována spíše v pozdějších etapách morálního usuzování.

Odmítají také Kohlbergův stadiální model morálního vývoje a jsou názoru, že jde spíše o postupný posun od nižších morálních rovin k vyšším.

Taktéž se neo-kohlbergiáni soustředí více na kognitivní perspektivu morálního uvažování, než na formální operace a rovněž se spíše zaměřují na změny v procesu uvažování.

Jinak nahlížejí i na postkonvenční uvažování. Aby bylo uvažování považované za postkonvenční, mělo by zahrnovat následující rysy: „(1) centrální úloha morálního kritéria ve formulaci a porozumění zákonům a normám; (2) apel na ideál, který musí zprostředkovávat určitý idealizovaný pohled na to, jak má být společnost uspořádána; (3) morální ideály by měly být přístupné kritice a diskusi, aby mohly být sdíleny v rámci širšího společenství; (4) systém by měl být reciproční, tedy by byl vytvořen tak, aby se shodoval se společenstvím a byl v něm jednotně používán.“ (Narvaez, 2005, s. 10-11)

1.4.1 Defining Issue Test

Převážně se neo-kohlbergiáni zabývají metodou Defining Issues Test (DIT), již vytvořil Rest (1979). Kohlbergův Moral Judgment Test je prý příliš zaměřen na verbální expresivitu. Kohlberg testoval tak, že respondenty nechával zdůvodňovat kroky jejich rozhodnutí u morálních dilemat. Neo-kohlbergiáni však věří, že lidé vědí víc, než dokážou vyjádřit slovy. DIT proto zkoumá morální úsudky v tichosti, formou papír-tužka. Když navíc Kohlberg rozmlouval o dilematech, bylo téměř nemožné nalézt člověka na úrovni pátého nebo šestého stadia, respondent se musel do diskuse zapojit filosofickým rázem. DIT je však schopen nalézt důkazy o tomto typu myšlení. (Bebeau, Narvaez & Rest, 1999)

Celý systém DIT je založen na schématech. Pojem schématu je hnací silou ve výzkumu kognitivní psychologie. Piaget (2001) popsal kognitivní struktury jako schémata, která organizují činnost jedince. Jsou pak organizovány kolem konkrétních životních zkušeností, a tím pádem se promítají do rutiny jednání.

DIT je chápán jako test, který aktivuje tyto schémata morálního úsudku z dlouhodobé paměti. Aktivuje tak tedy schémata, která jsou již přítomná v mysli respondenta. (Narvaez, 2005) Funguje tak, že jsou respondentovi představena dilemata, o kterých činí rozhodnutí. Pod každým dilematem je pak prezentováno dvanáct úvah, přičemž se má respondent rozhodnout, jak by byla tato úvaha důležitá v jeho rozhodování se, pokud by se ocitl v situaci dilematu. Poté ještě respondent vybírá čtyři úvahy, které by sehrály v jeho rozhodování nejdůležitější roli. Jednotlivá dilemata však poskytují relativně

málo informací a tudíž je nutné o situaci znázorněné v dilematu vážně přemýšlet. Právě z toho důvodu jsou vyžadovány aktivace již existujících schémat, na základě kterých se poté usuzuje míra postkonvenčního usuzování.

Rest (1999) se zmiňuje, že DIT nehodnotí mikro-morálku (každodenní morálku), ale naopak makro-morálku, která se vztahuje na aspekty společnosti. Thoma (2012) je toho názoru, že se v praxi tyto dvě morálky překrývají a proto je bezpředmětné se zabývat, jaký druh morálky DIT měří. Rest (1999) však věří, že je každodenní morálka mnohem více závislá na kontextu, a z důvodu, že DIT nabízí o dilematech málo informací, musí měřit makro-morálku. Data vycházející z DIT předpovídají dle Rest (1999) skutečné morální jednání. Postkonvenční skóry v DIT jsou propojené s prosociálním chováním, ale předpovídají i politické postoje a rozhodnutí.

1.5 Další pojetí morálního vývoje – kritika Kohlbergovy teorie

1.5.1 Carol Gilliganová

K největším kritikům Kohlbergova pojetí patří Carol Gilliganová. Nedostatek vidí převážně v tom, že jsou Kohlbergova stadia vyvozená z rozhovorů s bílými muži, ale u žen se podle Gilliganové objevuje odlišná morálka. Zatímco hrají hlavní roli v mužském morálním uvažování právo, zákony a spravedlnost, u žen by hrál klíčovou roli soucit a mezilidské vztahy. Ženy vidí svět založený na vztazích, svět držící pohromadě více díky lidské souvislosti, než prostřednictvím pravidel. Dle Gilliganové však u Kohlbergova testu ženy díky této orientaci dosahují nižších výsledků. Domnívala se, že ženy jsou v Kohlbergových stadiích připisovány ke třetímu, kdežto muži ke čtvrtému stupni. Z toho důvodu se Gilliganová snaží popsat rozdíly mezi muži a ženami a soustředí se přitom na to, jakých chyb se ve vztazích muži a ženy dopouštějí. Zatímco se muži domnívají, že pokud poznají samy sebe, poznají ostatní, ženy to mají naopak, pokud poznají ostatní, poznají i sami sebe. Vytvořila tak model ženské morálky, jako protiklad ke Kohlbergově mužské morálce. Zatímco je morálka péče senzitivní a situačně flexibilní, morálka spravedlnosti je nezávislá a rigidnější. (Gilliganová, 2001)

Ženskou morálku založenou na soucitu však považuje za stejně důležitou, jako Kohlbergovu mužskou spravedlnost, ne za nadřazenou ani podřazenou, jen jinou. Z toho důvodu se rozhodla pro vytvoření morálky ušité ženám na míru. (Gilliganová, 2001)

1.5.2 Robert Selman

Robert Selman navazuje na Kohlberga, klade však velký důraz na sledování sociálního prostředí, lépe řečeno přejímání rolí. Jde o to, aby jedince chápal sebe samého i ostatní jako subjekty a sebe vidět z pohledu ostatních. Selman ve své teorii popisuje morální vývoj z hlediska vývoje přejímání sociální perspektivy, vidí přitom analogii k Piagetovým stupňům logického vývoje. Jde v podstatě o vývoj vztahu mezi pohledem na sebe a svět a schopnosti brát v úvahu pohled ostatních na mě a na svět okolo nich. V tomto modelu je vyjádřena jak kognitivní, tak emoční složka, bývají ovšem obtížně rozlišitelné. (Selman, 1971)

1.5.3 Elliot Turiel

Elliot Turiel, žák Kohlberga, představuje odlišný pohled na morální usuzování, tzv. teorii sociální domény. Její hlavní součástí je chápání morálního vývoje nejen v souvislosti konstruování morálních úsudků týkající se dobra a zla, ale především v souvislosti sociální zkušenosti, respektive sociální oblasti a oblasti konvenčních pravidel. Morálně špatné chování je považováno za špatné z toho důvodu, že má vliv na práva a dobro ostatních lidí. Z toho důvodu jsou považována morální pravidla za platná a sociální konvence jsou chápány jako pravidla vhodného chování, díky kterým funguje společnost. (Vacek, 2005)

2 ODCIZENÍ

Jak je zmíněno výše, výsledky Kohlbergova zkoumání, a v podstatě i zkoumání neo-kohlbergiánů, ukazují na malý počet osob disponujících postkonvenčním způsobem uvažování. Mnohem častěji lidé usuzují konvenčním způsobem. (Colby & Kohlberg, 2010, Rest, 1986) V tomto způsobu uvažování však lidé jednájí v souladu s okolím či autoritou, tím pádem dochází k jejímu „rozdvojení“ ve smyslu jiného přesvědčení a jiného jednání jedinců. Z toho důvodu se tak lidé mohou odcizovat.

Hartl a Hartlová (2000) definují odcizení jako pocit ztráty kontroly, zejména nad sociální realitou. Jde o bezmocnost člověka, který nedokáže vzdorovat sociálnímu systému a v důsledku toho ztrácí vztah ke své práci, ke svým blízkým, prostředí a dokonce i sám k sobě.

Již Aristotelés hovořil o člověku jakožto o zoon politikon, tedy o tvoru společenském. V minulosti se lidé družili a vytvářeli společenství, aby přežili, neboť v jiném případě by se stali obětí drsné přírody. Jedinci, kteří do společenství nevstoupili, v těchto časech pravděpodobně zemřeli. Od té doby se mnoho změnilo a dalo by se říci, že v dnešní společnosti tyto hrozby neexistují, žijeme v relativně poklidné společnosti. Někteří lidé však jako by měli pocit, že jsou obětmi svého okolí. Jsou ve svých domovech a nemusí přijít do kontaktu s jinými lidmi i celé týdny. A když už lidé do společnosti odeberou, mohou sice zažívat větší množství kontaktů s lidmi, ty ovšem nedosahují takové kvality, jakoby klouzali po povrchu. Do hry právě zde vstupují i výše zmíněné rozdílnosti v přesvědčení a jednání. Tomu všemu napomáhá i stále narůstající technologizace, vlivem které se potřeba sociálních kontaktů snižuje, například k tomu, aby mohl člověk s druhým jednat, v dnešní době s ním již nemusí být v osobním kontaktu - dohody se vyřídí elektronicky, podpisy smluv se naskenují, atd. Vše se urychlí, člověk není nucen nikam docházet a může vše zařídit z pohodlí svého domova, na druhou stranu však v něm může přibývat pocitu izolace a samoty.

Myšlenka odcizení se nejeví být aktuální jen v současnosti, ba naopak. V rámci kulturní a filosofické tradice má dlouhou historii. Porozumění pojmu odcizení se v průběhu času mění, ale pojem stále zůstává, což svědčí o jeho významu. Jde o subjektivní zkušenost, která byla od světa oddělena, a to převážně v důsledku neschopnosti navázat

smysluplné vztahy se světem. Historicky bylo odcizení chápáno ve smyslu duševního zdraví, tedy odcizení ve smyslu depersonalizace, seberealizace, atd. Vývoj pojmu vzrůstá s objevením osobní dimenze. Výsledkem je individuální dialog se světem, který však není plně determinován biologickými potřebami nebo sociálními rolmi a tak se stává, že dialog plyne dovnitř, namísto ven. Fenomenologie tohoto dialogu je popsána v existenciální analýze. (Osin, 2009)

Koncepce odcizení má v sociálních vědách bohatou historii skrze širokou škálu předmětů jako je filosofie, sociologie, psychologie, psychiatrie, apod. Asi nejvíce tento pojem propagoval Karl Marx (1844-1932) a následně se myšlenkami o odcizení zabýval i Erich Fromm (1900-1980). Při ontologických a epistemologických úvahách o tomto termínu, bylo následně odcizení klasifikováno jako odcizení lidské bytosti od přírody, výroby, ostatních lidí a nakonec i od sebe samého.

Vědeckou diskusi ohledně konceptu odcizení vedli převážně sociologové, v omezené míře i psychologové. Zatímco se v dřívější době debatovalo o vícerozměrném pojetí (viz. Seeman, 1959; 1991), později se od tohoto upouštělo a pojmy jako bezmocnost nebo bezvýznamnost byly chápány jako příčiny nebo důsledky odcizení. (Nair and Vohra, 2009)

2.1 Pojetí Ericha Fromma

O odcizení hovoří Fromm ve spojitosti s vývojem individualismu. Člověk se stále více snaží podmanit si přírodu a ruku v ruce s tím jde o prosazení si individuálního Já. Člověku se čím dál tím víc daří podmiňovat si přírodu, na druhou stranu však výtobytky nejsme schopni kontrolovat – a přicházejí války, hospodářské krize, atd. Mají nad námi obrovskou moc, jsme jim podřízeni. Toužíme po tom být mocní a úspěšní a stáváme se otrokem této vidiny. Aby byl v dnešní společnosti člověk úspěšný, musí být mocný a populární. Člověk tomuto podléhá, a zatímco si myslí, že dělá, co chce, je ve skutečnosti poháněn vnějšími silami, které působí, aniž by o tom věděl. Je sám sobě cizincem. V této souvislosti Fromm hovoří o jakési modloslužbě, základním prvku odcizení, ve které jde o to, že se jedinec upírá k jakési modle, jež vede jeho směr v životě. To lidem nahrazuje realitu, žijí v jakémisi vysněném světě. (Fromm, 1955)

Různé formy odcizení můžeme spatřovat i v jiných částech našich životů. Například u úředníků, kteří s lidmi manipulují jakožto s čísly, položkami na seznamu, nebo v celé naší společnosti, ze které se stala společnost konzumní. Peníze nám dávají jakýsi falešný pocit svobody a oddělují nás od skutečné hodnoty předmětů, tím pádem se odcizujeme od skutečné podstaty věcí.

Jak se odcizení promítá těmito sférami života, dotýká se i té jedné z nejdůležitějších, mezilidských vztahů. I k druhým lidem se chováme jako k předmětům, s myšlenkou, že nikdy nevíme, kdy se nám budou hodit. Člověk chce pomocí druhých lidí a pomocí peněz uspokojovat své potřeby, snaží se s druhými manipulovat, zbohatnout na úkor druhého. „Moderní společnost se skládá z „atomů“, tedy z malých, vzájemně si cizích partikulí, které jsou drženy pospolu svými sobeckými zájmy a nutností mít jeden z druhého užitek. Přes to přese všechno je člověk společenskou bytostí s hlubokou potřebou sdílet se s druhými, vzájemně si pomáhat a cítit se členem skupiny.“ (Fromm, 1955, s. 128)

Člověk se tak neustále snaží nacházet svou vlastní hodnotu, kterou vidí v úspěchu, k čemuž však musí mnohdy potlačit svou důstojnost. Život jedince je neustále počítán na jeho úspěchy a neúspěchy. Tak je odcizení situací, v níž jedinec zakouší sám sebe jako cizince. Nepovažuje sám sebe jako původce svých činů, ale naopak se nechává jak svými činy, tak svým životem unášet. V konečném důsledku tedy není pánem svých činů, ale naopak jsou jeho pánem činy. (Fromm, 1955)

2.2 Pojetí Karen Horneyové

Karen Horneyová (1885-1952) ve své teorii propojuje prvky psychoanalýzy s kulturním a sociálním aspektem. Hovoří o tom, že mají na dítě největší vliv jeho rodiče, kteří do výchovy předávají vlastní neurotické problémy a rozporuplnosti, čímž se dítě cítí nejistě a jsou u něj tvořeny základní úzkosti, jako je osamocenosť či bezmocnosť. Odcizení chápe Horneyová jako prožitky jakéhokoli druhu nepronikající k citům a zkušenost nepronikající k vědomí. Formy odcizení od Já se mohou týkat odcizení k přírodě, lidem, majetku či tělu. Prohlubuje se tzv. aktivním odklonem, což je aktivní proces, který se objevuje v žití „měl by“ - co by měl jedinec cítit, co by si měl přát, co by měl mít rád, atd. Z toho důvodu se pak jedinec zaměřuje na to, být někým jiným a od sebe samého se vzdaluje. (Horney, 2000) Toto pojmání sebe sama vyplývá ze společnosti, vlivem negativních kulturních vlivů, zde se Horneyová zmiňuje o tom, že se „člověk stal ve velké míře jen kolečkem ve složitém sociálním systému“. (Horney, 1966, s. 105) Lidské hodnoty díky tomu klesají a odcizení od sebe sama se stalo téměř univerzálním jevem a tedy otázkou převážně moderní kultury, která je založena na konkurenci.

Úpadek lidských hodnot vidí Horneyová v tom, že jedinci žijí v neustálých protikladech. Žijeme v konkurenční společnosti a je tedy nutné, abychom bojovali o úspěch, o své místo, na druhou stranu je v nás však hluboce zakořeněno křesťanské přikázání „Miluj bližního svého“, čímž se ocitáme v rozporu – na jedné straně žijeme neustále v jakémsi napjatém nepřátelství, na druhou stranu bychom každého měli uctívat jako svého bratra. Další rozpor Horneyová (2007) pozoruje v nesouladu fiktivní a předkládané svobodě a nezávislosti a reálnými omezeními. Na jednu stranu je v nás pěstován pocit, že budeme-li důslední, můžeme dostat vše, po čem toužíme, ale skutečnost je pro mnoho lidí velice omezená. Výsledkem těchto neřešených protikladů je pak zvýšení pocitů nejistoty a pohybování se člověka mezi mocí směřování sebe sama a naprostou bezmocností.

2.3 Melvin Seeman

Americký sociální psycholog Melvin Seeman se zabýval odcizením z jeho historického hlediska, přičemž rozlišil několik aspektů tohoto pojmu – bezmocnost (powerlessness), bezsmyslnost (meaninglessness), beznormovost (normlessness), sociální izolaci (social isolation), sebeodcizení (self-estrangement) a kulturní odcizení (culture estrangement). Přestože zdroje odcizení vidí Seeman v sociálním okolí, navrhuje používat tento koncept ze subjektivního pohledu jedince. Důležité dle něj je, jak člověk situace okolo sebe prožívá, vnímá, interpretuje.

Bezmocnost je vůbec prvním používaným aspektem odcizení. Vychází z marxistického pohledu na dělníka v kapitalistické společnosti. Filosof Karl Marx hovoří ve své diskusi o nemožnosti se realizovat. Člověk je degradován na úroveň stroje, čímž dochází k tomu, že práce nevyplývá z přirozenosti a tím pádem se jí člověk odcizuje. Z toho pak vyplývá také odcizení od produktů práce, od podstaty člověka, ale i od druhých lidí.

Seeman (1959, s. 784) bezmocnost definuje jako „očekávání jedince, že jeho vlastní chování nemůže určovat dosažení výsledků nebo cílů, o něž usiluje.“ Jde tedy o jakýsi pocit ztráty kontroly nad děním okolo nás a tento pocit pak směřuje i do budoucnosti, kterou vidí jedinec negativně a ovlivňuje i jeho pohled jedince na sebe samotného.

Druhým nejvíce používaným aspektem odcizení je bezvýznamnost. Odkazuje jedince na pochopení smyslu události či situace. Tento termín souvisí se smyslem života. Frankl (hovoří o tom, že je třeba hledat význam v každé situaci a činnosti, abychom pak z těchto menších smyslů dosáhli smysl života celého.

Dalším prvkem odcizení je beznormovost. Tu Seeman odvozoval od konceptu anomie Emila Durkheima. Jde o situaci, kdy dochází k rozkladu norem ve společnosti, čímž u jedince vzniká rozpor mezi hodnotovým systémem společnosti a realitou všedního dne, který vede k úzkosti a ztrátě smyslu. Jde v ní o pocit člověka, že se zhroutil svět norem a hodnot, tudíž je k dosažení svých cílů nucen volit nemorální prostředky. (Seeman, 1959)

Sociální izolace je dalším aspektem pojmu odcizení a spočívá v přesvědčení člověka o své izolovanosti od ostatních. Sociální izolace je výsledkem nedostatku sociálních vazeb, ve kterých lidé sdílí aktivity a zájmy. Tato situace nastává převážně

v době, kdy člověk opouští známé prostředí a ocitá se v novém a neznámém prostředí, například z důvodu nového zaměstnání, studia apod. Může se však objevovat i ve známém prostředí. Vyplývá z anonymity, nízké sociální participace, velké nezaměstnanosti, menšího navštěvování se s přáteli, atd.

Sebeodcizení pojímá jako odcizení jedince od Já. Příčinou toho je rozpor mezi činností a pocity člověka. Jedinec je nespokojen v činnostech, které jej neuspokojují. I o tomto pojetí odcizení hovoří Marx a Fromm v důsledku pracovní činnosti, která člověka nenaplnuje.

Kulturní odcizení pak spatřuje v subjektivním pocitu jedince, který se cítí být vzdálen od hodnot společnosti. Od beznormovosti se liší tím, že jde spíše o otázky odlišností, než o otázky porušování norem.

2.4 Salvatore Maddi

Salvatore Maddi (1933-) je americký psycholog, který se pokusil o vytvoření ryze psychologického pojetí termínu odcizení. Činil tak propojením existenciální filosofie Jean-Paul Sartra a porozuměním Frommova pohledu na pojem odcizení a navrhl pojem existenciální neuróza. Příznakem existenciální neurózy je „bezsmyslnost nebo chronická neschopnost uvěřit v pravdivost, důležitost či použitelnost nebo zajímavost hodnoty jakékoli věci nebo činnosti, kterými se člověk zabývá, či které si dokáže představit, že by se zabýval.“ (Maddi, 1967, s. 313)

Apatie namísto smutku, v tom je existenciální neuróza odlišná od deprese, a nedostatek energie ji zase odlišuje od neurastenie. (Osin, 2009) Osoba trpící existenciální neurózou se odcizila jak sama od sebe, tak od společnosti. Takovým příkladem může být například hlavní hrdina románu Alberta Camuse Cizinec.

Podle Maddiho (1998) je předchůdcem existenciální neurózy konformní styl života, kdy člověk jedná jen jako hráč sociálních rolí a pod diktátem biologických potřeb. Tím pádem je dialog s osobním světem roztržený a s okolním světem je ochuzený. (Osin, 2009) Na této úrovni je odcizení chápáno jako neschopnost jedince navázat kontakt sama se sebou.

Časté je, že se lidé podřizují veškerým normám, ovšem také podřízení se je výsledkem nedostatku odvahy. Odvaha vzniká, pokud člověk jedná originálně a autenticky, a tak vytváří vlastní smysl života. Za stresových podmínek se ovšem může konformismus vyvinout v existenciální neurózu, která může mít čtyři podoby – vegetování (vegetativeness) představující neschopnost vidět nic zajímavého, takový člověk upadá do těžkého stavu bezcílnosti a apatie, bezmocnost (powerlessness), tedy neschopnost dosáhnout vlastních cílů, nihilismus (nihilism) popírající smysl všeho možného, o čem druzí tvrdí, že má smysl, a dobrodružnost nebo také křížáctví (adventurousness), ve které jedinec vyhledává důležité a dramatické činnosti, aby v sobě překonali pocit bezvýznamnosti, který je pronásleduje.

2.4.1 Alienation test

Alienation test, který Maddi a kolektiv vytvořili, je považován za nejvíce komplexní a zároveň psychometricky významný. Byl navržen k posouzení vědomého subjektivního stavu jedince.

Alienation test měří míru odcizení v pěti dimenzích fungování jedince – odcizení vzhledem k práci, sociálním institucím, rodině, mezilidským vztahům a vzhledem k sobě samému. Položky jsou navíc rozděleny do výše zmíněných čtyř kontextů odcizení, respektive existenciální neurózy – bezmocnosti, nihilismu, dobrodružnosti a vegetování. Celkově jej tvoří 60 položek, z toho 15 otázek pro každou dimenzi odcizení a 12 otázek pro každý z kontextů. Každou otázku respondenti číslují od 0, pokud cítí, že je položka nepravdivá, do 100, v případě že je s tímto tvrzením ztotožněn.

Ve studiích, které měřily stupeň odcizení pomocí Alienation Testu, měly skóry tendenci klesat se stoupaním věku a socioekonomickým stupněm. Rovněž se zjistilo, že ženy bývají více odcizeny než muži. Nadto výsledky ukazují, že mají lidé s vyšším stupněm odcizení tendenci věřit v externí ovládnání sebe samého. (Robinson, Shaver & Wrightsman, 1991)

VÝZKUMNÁ ČÁST

1 Výzkumný problém a cíl

1.1 Výzkumný problém

Téma morálního usuzování a morálky vůbec, zrovna tak jako téma odcizení, se v současnosti nezdají být hojně zkoumanými problémy. Téma morálky je spíše filosofickou disciplínou, téma odcizení zase spíše sociologickou disciplínou. Oba obory jsou však s psychologií propojené. S morálkou jsou spojena témata jako je prosociální chování, jednání a chování všeobecně, atd.. U pocitů odcizení se psychologie snaží přijít na cesty, jak tyto pocity redukovat. Tato práce se proto pokouší obě témata propojit. Dle Kohlbergova zkoumání (Colby & Kohlberg, 2010) se totiž nachází nejvíce lidí v konvenčním stadiu morálního usuzování, ve kterém jedinec nejedná dle sebe, ale podřizuje se ostatním, v jednom případě svému okolí, v případě druhém zákonům a autoritě. Lidé tím pádem nejednají autenticky a v důsledku toho je nasnadě jejich odcizenost. I Restovy výzkumy (1986) pomocí dotazníku Defining Issue Test, který u jedinců více zachytává postkonvenční usuzování ukázaly, že se u lidí objevuje nejčastěji postkonvenční myšlení ze 40%, tudíž není v jednání až tak signifikantní a častěji jsou na nižších úrovních morálního usuzování. Pocity odcizení jsou tak nasnadě. Právě z toho důvodu se snaží práce postihnout, zda spolu tyto dva fenomény souvisí.

Cílem výzkumné části je mimo jiné i přijít na to, zda se objevuje rozdíl v užívání postkonvenčního módu usuzování u lidí žijících v menších městech, kam byla zařazena samota, vesnice, malé město, a u lidí žijících ve větších sídlech, kam bylo zařazeno město a velkoměsto. Tento rozdíl vyplývá z výzkumu uskutečněného Kohlbergem a Nisanem (1982) v Turecku, kde bylo zjištěno, že je „vývoj morálního úsudku pomalejší na vsi, než ve městě a to také platí pro starší subjekty.“ (Nisan & Kohlberg, 1982, s. 869) Zajímá nás také, zda existuje rozdíl v pocitu odcizení mezi lidmi z různě obydlených lokalit.

1.2 Výzkumný cíl

Cílem výzkumu je zhodnotit zda existuje rozdíl mezi morálním usuzováním u osob žijících na vsích a osob žijících ve velkoměstech zrovna tak, jak jej ve svých výzkumech zjišťoval Lawrence Kohlberg se svými kolegy. (Nisan & Kohlberg, 1982, Kohlberg et al., 2010) Dalším cílem je pak u těchto lidí zjistit jejich pocit odcizení. Při tom se opíráme o pojetí Fromma, Horneyové, Seemana a Maddiho, kteří tvrdí, že člověk ve velkých městech a v době plné stresu a honu po materiálních věcech zažívá pocity odcizení. (Fromm, 1955; Horney, 1966, 2000, 2007; Seeman, 1959, Maddi, 1998) Vlivem těchto teorií jsme se rozhodli prozkoumat, zda se nachází rozdíl mezi morálním smýšlením osob v závislosti na velikosti obce, ve které žije, či zda v dnešní přetechnizované době prázdné kontaktu tváří v tvář nepocít'ují lidé pocity odcizení.

1.3 Hypotézy

H1: Mezi morálním usuzováním a pocitem odcizení existuje vztah.

H2: Existuje rozdíl mezi morálním usuzováním u lidí z menších lokalit (samota, vesnice, malé město) a lidí z větších lokalit (město, velkoměsto).

H2a: Lidé z větších měst mají vyšší skóry v postkonvenčním stadiu morálního usuzování.

H3: Lidé z menších lokalit (samota, vesnice, malé město) vykazují odlišné skóry pocitu odcizení (Alienation Testu), než lidé z větších lokalit (město, velkoměsto).

H3a: Lidé z větších měst dosahují vyšších skórů v pocitech odcizení.

H4: Věk respondentů souvisí s četností používání postkonvenčního usuzování.

H4a: Lidé nad 30 let budou vykazovat vyšší skóre v postkonvenčním stadiu usuzování.

H5: Věk respondentů má vliv na pocit odcizení.

H5a: Lidé v mladé dospělosti (pod 30 let) jsou více odcizení.

Každá z uvedených hypotéz je podepřena výzkumy či má alespoň základ v teorii některého z uvedených autorů. Existují však navíc ještě otázky, na které nás také zajímají odpovědi, jako hypotézy je však nelze uvést.

1. Vykazuje některé z dilemat vyšší skóry v principiálním usuzování?
2. V jakých dimenzích jsou lidé nejvíce odcizení?

2 Popis zvoleného metodologického rámce

2.1 Typ výzkumu

Ve výzkumu byl použit kvantitativní přístup, který dovoluje sběr dat pomocí dotazníků a více respondentů. Jako typ kvantitativního výzkumu byla vybrána srovnávací studie, pomocí které byly porovnávány skupiny lidí z menších měst a vsí a osob z větších měst.

Jako metoda sběru dat byl zvolen dotazník složený ze dvou testů - Defining Issue Test a Alienation Test.

2.2 Použité dotazníky

Do dotazníku byly použity dva testy, kde jedním z nich je dotazník následovníků Lawrence Kohlberga Defining Issue Test, a druhým je Alienation Test, vytvořený Salvatore Maddim, psychiatrem zabývajícím se pocity bezesmyslnosti, nihilismem a dalšími aspekty odcizení.

Na počátku celého dotazování jsme se ptali po pohlaví, věku a velikosti bydliště. Při tom respondent vybíral mezi samotou, vesnicí, malým městem, městem a velkoměstem, přičemž je velikost jednotlivých obcí určena počtem obyvatel. Samota byla definovaná jakožto obydlí tvořené jedním až třemi domy, vesnice jak sídlo do 3 000 obyvatel, malé město jsme definovali jako sídlo, které poskytuje základní vybavenost městského typu. Pro naše podmínky jde o města do velikosti 20 000 obyvatel. Město je pak tvořeno hranicemi od 20 001 do 100 000 obyvatel, nad 100 000 obyvatel jde o velkoměsto. (Vaishar, 2012, Zákon o obcích (obecním zřízení), 2000)

Oba testy, DIT i AT, jsme zkrátili na polovinu. Je to z toho důvodu, abychom respondenty od výzkumu neodradili a také aby nedošlo k jejich únavě. Vyplňování námi předloženého testu trvá přibližně půl hodiny, při ponechání původních znění testu by se vyplňování testu značně prodloužilo a dotazník by značně ztrácel na své atraktivitě.

2.2.1 Defining Issue Test (DIT)

Defining Issue Test je test navržený následovníky Lawrence Kohlberga, tzv. neo-kohlbergiány v čele s Jamesem Restem. Jde o test, který reaguje na Kohlbergův *Moral Judgement Test*, který je dle Reste příliš zaměřen na verbální expresivitu. Oproti tomu je DIT formátu papír-tužka a je tím pádem zaměřen více na duševní stránku člověka. Neo-kohlbergiáni jsou totiž názoru, že některá fakta nelze příliš vyjádřit slovy, lépe řečeno, že lidé vědí víc, než dokážou vyjádřit slovy. (Rest, 1979) Díky tomu je DIT zaměřen především na měření postkonvenčního, principiálního myšlení, respektive dokáže najít tento typ myšlení, zatímco dle Kohlberga je tento typ myšlení v podstatě nedotknutelný.

DIT předkládá respondentovi dilemata, o kterých činí rozhodnutí. U každého dilematu je předloženo dvanáct úvah a respondent u každé úvahy určuje, jak moc by byla důležitá při jeho rozhodování se, pokud by se ocitl v situaci dilematu. Poté ještě respondent vybírá čtyři úvahy, které by v jeho rozhodování se v situaci dilematu, hrály přední roli.

Každé z dilemat poskytuje relativně málo informací a z toho důvodu je třeba o té které situaci vážně přemýšlet. Tím pádem se z paměti aktivují schémata, která jsou organizována kolem životních zkušeností. Tak se schémata promítají do jednání a respondent je pak schopný, na základě přemýšlení o dilematu zachytit, jak by se v situaci zachoval, a tudíž jak by byly jednotlivé úvahy důležité v jeho jednání. (Narvaez, 2005)

Autoři uvádějí vnitřní konzistenci testu .77 pokud jde o plný rozsah testu, který tvoří šest dilemat. My jsme použili kratší verzi DIT - tři dilemata, u kterých autoři uvádějí Cronbachův koeficient alfa .76. Po nějaké době byl proveden test re-test. Interval mezi testováními se pohyboval od jednoho týdne do pěti měsíců, většinou však šlo o rozmezí dvou až tří měsíců. U šesti příběhů vykazoval vnitřní konzistenci .82, pro tři příběhy dosáhla vnitřní konzistence hodnoty .82. Tyto hodnoty prozrazují, že je vnitřní konzistence testu, jinak řečeno spolehlivost testu, dobrá. Korelace mezi oběma testy byla naměřena .69.

Jak je zmíněno výše, byla použita tři dilemata z původních šesti. Nesou názvy Uprchlý vězeň, Lékař a Dvořák. Dilemata jsme upravili tak, aby byla použitelná v našich podmínkách, v úpravách jde ovšem pouze o jména či etnikum (u pana Dvořáka, v originálu Webstera se jednalo o Číňana, v našich podmínkách se lidé spíše setkávají s Vietnamci).

Uprchlý vězeň

Muž byl odsouzen na 10 let do vězení. Po jednom roce vazby však z vězení utekl, odstěhoval se do jiné části země a přijal jméno Novák. Po osm let tvrdě pracoval. Postupně si uspořil tolik peněz, že si mohl založit vlastní podnik. Ke svým zákazníkům se vždy choval poctivě, zaměstnancům dával nadstandardní mzdy a většinu svých zisků věnoval na charitu. Jednoho dne ale starý soused pan Svoboda poznal v panu Novákovi vězně, který před osmi lety utekl z vězení, a po kterém pátrá policie. Měl by pan Svoboda ohlásit pana Nováka na policii, aby ho poslali zpět do vězení? (Rest, 1999)

Lékař

Starší žena umírala na rakovinu, ze které nemohla být vyléčena a zbývalo jí přibližně šest měsíců života. Měla obrovské bolesti a byla tak slabá, že by ji větší dávka léků na tišení bolesti, jako je morfium, pomohla zemřít dříve. Blouznila a často téměř šilela bolestí. V jednom z klidnějších období požádala lékaře, aby ji dal takovou dávku morfia, která by ji usmrtila. Zdůraznila, že bolest nemůže snést a že za několik měsíců zemře tak jako tak. Co by měl lékař udělat? (Rest, 1999)

Dvořák

Pan Dvořák je vlastníkem a zároveň manažerem benzínové stanice. K pomoci si chtěl najmout jednoho mechanika, ale najít dobrého mechanika je složité. Jediný dobrý mechanik, kterého našel, byl pan Nyguen, byl to však Vietnamec. Zatímco pan Dvořák sám neměl nic proti cizincům, bál se najmout pana Nyguena, protože spousta z jeho zákazníků neměla cizince ráda. Zákazníci by se mohli přemístit jinam, pokud by pan Nyguen na čerpací stanici pracoval. Co by měl pan Dvořák udělat? (Rest, 1999)

2.2.2 Alienation test (AT)

Alienation test, který Maddi a kolektiv vytvořili, je považován za nejvíce komplexní a zároveň psychometricky významný. Byl navržen k posouzení vědomého subjektivního stavu jedince. (Maddi et al., 1979, in Robinson, Shaver, Wrightsman, 1991)

Alienation test měří míru odcizení v pěti dimenzích fungování jedince – odcizení vzhledem k práci, sociálním institucím, rodině, mezilidským vztahům a vzhledem k sobě

samému. Položky jsou navíc rozděleny do výše zmíněných čtyř kontextů odcizení, respektive existenciální neurózy – bezmocnosti, nihilismu, dobrodružnosti a vegetování. Celkově jej tvoří šedesát položek, z toho patnáct otázek pro každou dimenzi odcizení a dvanáct otázek pro každý z kontextů. Každou otázku respondenti číslují od nuly, pokud cítí, že je položka nepravdivá, do sta, v případě že jsou s tímto tvrzením ztotožnění.

V našich podmínkách jsme použili pouze 30 tvrzení z tohoto testu. Z oněch čtyř podob odcizení jsme zvolili dimenzi nihilismu a bezmocnosti. Tyto dvě dimenze souvisejí s teorií Juliana Rottera o místě ovládnutí (locus of control), které označuje místo, odkud je člověk ovládán, respektive jaký má člověk vliv svými činy na svůj úspěch či selhání. Buď jde o vnitřní řízení, řízení sama sebe anebo vnější řízení, kdy člověk věří, že sám nic nezmuže a je v rukou nějaké jiné síly – osudu či moci jiného člověka. Tyto dimenze byly vybrány právě z tohoto důvodu. Zajímalo nás, zda jsou lidé odcizení právě ve smyslu víry, odkud jsou ovládáni. Pokud totiž nevěří, že něco mohou změnit sami a jsou přesvědčeni o tom, že jsou vládnuti okolím, jde o odcizení v podstatě vůči všem kontextům odcizení – odcizení vůči sobě samotnému, vůči práci, vůči ostatním lidem, vůči sociálním institucím i vůči rodině. Další dvě dimenze odcizení se totiž vztahují spíše k bezcílnosti, tedy odcizení vůči předmětům a výtvorům své činnosti.

U každého z tvrzení byla použita likertova škála, o 5 bodech, kdy se měli respondenti rozhodnout, zda s tvrzením zcela nesouhlasí či zcela souhlasí.

Autoři uvádějí skóre Cronbachova koeficientu alfa .95. I u tohoto testu byl proveden test re-test, po době tří týdnů, vnitřní konzistence byla nalezena .93, u obou testů se tedy objevila vysoká. Skóre Alienation Test má tendenci klesat se stoupajícím věkem a socioekonomickým statusem. Navíc bylo zjištěno, že ženy zažívají obvykle pocit odcizení častěji, než muži. Nadto výsledky ukazují, že mají lidé s vyšším stupněm odcizení tendenci věřit v externí ovládnutí sebe samého. (Maddi et al., 1979, in Robinson, Shaver, Wrightsman, 1991)

2.3 Administrace dotazníků

Dotazníková baterie byla administrována způsobem dotazníku přes internet. Bylo to nutností z časových důvodů. Přibližné vyplnění testu trvalo okolo půl hodiny a bylo tedy téměř nemožné sesbírat vzorky pomocí metody tužka – papír.

2.4 Zpracování a analýza dat

Číselné hodnoty byly zaneseny do programu Microsoft Excel. Z dotazníku DIT byly získány skóry týkající se míry postkonvenčního uvažování. Z dotazníku AT byly získány hodnoty odcizení.

Data z Excelu byla poté zpracována v programu IBM SPSS Statistics verze 19.

2.5 Metody zpracování dat

2.5.1 Pearsonův korelační koeficient

Pearsonův korelační koeficient je parametrickou metodou udávající sílu vztahu mezi dvěma náhodnými proměnnými. Vztah mezi dvěma proměnnými je vypočítáván z n párových hodnot a nabývá hodnot z intervalu $(-1;1)$. Vyjadřuje však pouze sílu lineárního vztahu, jiné vztahy špatně měří. Je vždy třeba mít na paměti, že ať je korelace jakkoli silná, neznamená sama o sobě důkaz, že změny jedné proměnné skutečně působí na změny druhé proměnné. (Hendl, 2004)

2.5.2 Studentův T-test

T-test se řadí k parametrickým statistickým metodám a porovnává dvě řady výsledků. Můžeme tedy pomocí něj zjistit, zda se obě řady výsledků liší či ne. Aby bylo možné tento test použít, je třeba, aby měla data tzv. normální rozložení, a aby byla každá ze skupin zastoupena minimálně dvaceti členy. (Walker, 2013) „T-test dodá reliabilní výsledky se středním narušením základních předpokladů (normální rozložení dat a stejná variance) obzvláště s velkými N “ (Groninger, 1990, s. 129)

2.5.3 Jednofaktorová analýza rozptylu (ANOVA)

Analýza rozptylu, nazývaná také jako ANOVA, je parametrickým statistickým testem, který řeší rovnost středních hodnot. ANOVA se používá pro větší počet souborů,

než jsou dva a předpokládá, že zkoumá závislost určitého znaku na znaku jiném. Náhodné výběry by na sobě měly být nezávislé. Jednofaktorová ANOVA zjišťuje, zda lze určitým faktorem vysvětlit různost znaku. Přitom se předpokládá, že nezávislé výběry pochází z normálního rozdělení, a že mají stejné rozptyly. (Hendl, 2004)

2.5.4 Scheffeho test

Scheffeho test, také test násobných kontrastů, patří mezi post hoc testy pro mnohonásobné porovnávání. Předpokladem je normální rozložení souborů. „Uplatníme ho teprve po zamítnutí nulové hypotézy rovnosti průměrů pomocí F-testu.“ (Hendl, 2004)

2.6 Etické problémy

Respondentům byl předložen výzkum pomocí internetové služby, lépe řečeno pomocí e-mailu, tudíž se sami svobodně rozhodovali, zda se výzkumu zúčastní, či ne.

Dotazník byl v podstatě rozlišen na tři části. První část zjišťovala pohlaví, věk a bydliště. Na začátku druhé části, nazvané Morální usuzování I., bylo vysvětleno, že jde o dotazník zaměřený na zjišťování toho, jak lidé přemýšlí o sociálních situacích (DIT). Třetí část byla nazvaná morální usuzování II., které měli respondenti na likertově škále souhlasit nebo nesouhlasit s předkládanými tvrzeními (AT). Nešlo tedy o lhaní respondentům, ohledně čeho podávají informace.

Na konci dotazníku byli respondenti ujistěni, že jsou data anonymní a že budou použita pouze pro mou bakalářskou práci, což přispělo k ochraně jejich soukromí.

3 Výzkumný soubor

3.1.1 Kriteria výběru

Výzkumný vzorek byl vybrán příležitostně, jinak řečeno náhodně. Dotazník se rozesílal pomocí e-mailové pošty. Jednalo se tedy o takový vzorek, který byl vybrán jednoduše proto, že jsme měli příležitost jej použít.

Celkem bylo dotazníků sebráno 132, pět dotazníků však muselo být odstraněno, z důvodu jejich špatného vyplnění, kdy respondenti vyplnili např. nevyhovující věk či celkově nevhodně doplnili dotazník (např. u každého tvrzení a úvahy vyplnili stejnou hodnotu).

3.1.2 Charakteristika výzkumného vzorku

Výzkumný vzorek čítal celkem 127 respondentů. Šlo o osoby různého věku, jedinou podmínkou výzkumu byla věková hranice respondenta, kdy se muselo se jednat o dospělého člověka, tedy jedince nad 18 let. Věkové kategorie se následně rozdělily na dvě skupiny, na osoby od 18 do 30 let a od 30 let do 73 let, což je věk nejstaršího respondenta. Toto dělení bylo zvoleno dle Vágnerové (2007), která tvrdí, že v období mladé dospělosti, tj. 18 až 30 let dozrávají kognitivní funkce, lidé dospívají do postformální fáze uvažování a dochází k harmonizaci racionálního a emočního hodnocení. Střední věk je pak považován za vrchol zralosti, tudíž jsme využili hranici 30 let jakožto hranice, od které je člověk kognitivně zralý a nepředpokládá se další vývoj v této sféře.

Z celkového počtu osob se jednalo o osoby žijící na samotě (n=5), vsi (n=47), malém městě (n=24), městě (n=35) a velkoměstě (n=16). Následně jsme obce rozdělili do dvou skupin, do skupiny s menším počtem obyvatel, kde předpokládáme větší míru znalosti osob a odstup jedinců mezi sebou, a do skupiny s větším počtem obyvatel, kde předpokládáme větší odstup osob mezi sebou. Co se týče rozdělení vzorku dle pohlaví, šlo o ženy v počtu n=96 a muže v počtu n=31.

4 Výsledky

Tabulka číslo 1 obsahuje deskriptivní statistiku použitou pro soubor čítající 76 osob žijících na samotách, vsích a malých městech. Průměrné skóre u dotazníku DIT bylo u těchto lidí 10,39, a v testu měřící odcizení dosahovali průměrného skóre 68,33. Minimální skóre, kterého v testu DIT respondent dosáhl, se rovnalo 0, daný respondent se tedy nepohyboval v postkonvenční úrovni uvažování. Maximální hodnota, která byla respondenty dosažena, byla 25, v procentech vyjádřeno se tento respondent pohyboval z 83,3% v postkonvenční úrovni uvažování. Minimální hodnota u AT dosahovala skóre 40, přičemž minimálně mohl člověk v testu dosáhnout hodnoty 30, a maximální hodnota se vyšplhala k hodnotě 107, přičemž maximálně bylo možné dosáhnout hodnoty 150. Nejčastější hodnotou u dotazníku DIT byla 9, u AT 57.

Tab. 1: Přehled deskriptivní statistiky u osob žijících v menších lokalitách (samota, vesnice, malé město) (n=76)

	N	Minimum	Maximum	Aritmetický průměr	Medián	Modus	Směrodatná odchylka
DIT	76	0	25	10,39	9	9	4,766
AT	76	40	107	68,33	68,5	57	15,762

Ve druhé tabulce můžeme nahlédnout do deskriptivní statistiky použité pro soubor osob žijících ve městech a velkoměstech. Tento soubor čítal 51 osob. Průměrně dosáhli tyto lidé u dotazníku DIT skóre 10,57, u AT 66,04. Nejmenší naměřenou hodnotou bylo u dotazníku DIT 0, maximální pak 22. U testu AT to pak byla minimální hodnota 38 a maximální 115. Nejčastější výslednou hodnotou byla u DIT 7, u AT 56.

Tab. 2: Přehled deskriptivní statistiky u osob žijících ve větších lokalitách (města, velkoměsta) (n=51)

	N	Minimum	Maximum	Aritmetický průměr	Medián	Modus	Směrodatná odchylka
DIT	51	0	22	10,57	10	7	10,395
AT	51	38	115	66,04	68,5	56	15,303

H1: Mezi morálním usuzováním a pocitem odcizení existuje vztah.

Nejprve jsme ověřovali hypotézu H1, která předpokládala vztah mezi odcizením a morálním usuzováním. Korelace byla zkoumána za pomoci Pearsonova korelačního koeficientu na celém vzorku čítajícím 128 osob. Vztah mezi testy však nebyl potvrzen. Z tabulky číslo 3 popisující korelaci vyplývá, že $r(125) = -0,051$ není při hladině $p < 0,05$ signifikantní.

Tab. 3: Korelační matice DIT s AT

		AT
DIT	Pearsonova korelace	-0.051
	Sig. (dvoustranná)	.567
	N	127

H2: Existuje rozdíl mezi morálním usuzováním u lidí z menších lokalit (samota, vesnice, malé město) a lidí z větších lokalit (město, velkoměsto).

H2a: Lidé z větších měst mají vyšší skóry v postkonvenčním stadiu morálního usuzování.

Při ověřování H2 spolu s H2a bylo zjišťováno, zda se lidé z větších měst ocitli více na vyšších stupních morálního usuzování, respektive zda dosahovali vyšších skóre v postkonvenčním stadiu myšlení. Jelikož sesbíraná data odpovídala Gaussovu, tedy normálnímu, rozložení, použili jsme k porovnání obou skupin, tedy lidí žijících spíše v menších obcích (samota, ves, malé město) a osob žijících ve větších obcích (město, velkoměsto), parametrický test, přesněji Studentův T-test. V níže uvedené tabulce číslo 4 můžeme vidět, že bylo zjištěno, že $t(125) = -0,205$, $p > 0,05$. T-hodnota nepřekročila kritickou hodnotu.

Tab. 4: Výsledky T-testu nezávislých vzorků; postkonvenční usuzování

DIT		Malé lokality	Velké lokality
	AM	10,39	10,57
	SD	4,797	4,509
	Rozdíl průměru	-0,174	
	N	76	51
	t	-0,205	
	sv	125	
	Sig. (dvoustranná)	> 0,05	

Z důvodu, aby se opravdu potvrdilo, zda se rozdíl mezi morálním usuzováním nevyskytuje, jsme se rozhodli negrupovat jednotlivé velikosti obcí do dvou větších skupin, ale pokusit se nalézt rozdíly pomocí jednofaktorové analýzy rozptylu (viz. tabulka číslo 5). Výsledkem je, že $F(8,242) = 1,1600$, $p > 0,05$. F hodnota zrovna tak jako u T-testu t-hodnota, však nepřekročila kritickou hodnotu a mezi skupinami není statisticky významný rozdíl, hypotéza H2 ani H2a tedy nejsou potvrzeny.

Tab. 5: Výsledky testu ANOVA pro zjištění míry postkonvenčního myšlení v závislosti na velikosti bydliště

Bydliště	Postkonvenční úroveň Průměr	Postkonvenční úroveň Sm. Odch.	Postkonvenční úroveň -95,00%	Postkonvenční úroveň +95,00%	N
Samota	7,8	2,102	3,639	11,961	5
Vesnice	10,29787	0,686	8,941	11,655	47
Malé město	11,125	0,959	9,226	13,024	24
Město	10,6	0,795	9,027	12,173	35
Velké město	10,5	1,175	8,174	12,826	16

H3: Existuje rozdíl v zažívání pocitů odcizení mezi lidmi z menších lokalit (samota, vesnice, malé město) a lidmi z větších lokalit (město, velkoměsto).

H3a: Lidé z větších měst dosahují vyšších skóre v pocitech odcizení.

Dále jsme zkoumali, zda lidé z větších měst (město, velkoměsto), zažívají více pocity odcizení, než lidé z menších sídel (samota, ves, malé město). Z tabulky číslo 6 vyplývá, že lidé v menších lokalitách projevují vyšší pocity odcizení než ve větších s tím, že tento rozdíl se nachází na hranici statistické signifikace: $t(125) = 1,948$, $p < 0,1$. Pozorovaná statistická pravděpodobnost nasvědčuje o trendu.

Tab. 6: Výsledky T-testu nezávislých vzorků; odcizení

		Malé lokality	Velké lokality
AT	AM	68,33	66,04
	SD	15,762	15,303
	Rozdíl průměru	5,468	
	N	76	51
	t	1,948	
	sv	125	
	Sig. (dvoustranná)	< 0,1	

Zrovna tak jako u předešlé hypotézy jsme se rozhodli negrupovat jednotlivé velikosti obcí ani u zjišťování pocitu odcizení a pokoušeli jsme se nalézt rozdíly pomocí jednofaktorové analýzy rozptylu. Jak Tab. 7 ukazuje, každý druh bydliště měl jinou úroveň odcizení, ale vztah mezi zvyšováním velikosti lokace a pocitu odcizení nebyl monotónní. Tato nemonotónnost zřejmě způsobila, že celkově nejde o signifikantní nález a neprokázalo se tedy, že by lidé ve velkých městech trpěli ve větší míře odcizením. Tímto zjištěním je zamítnuta hypotéza H3 i hypotéza H3a.

Tab. 7: Výsledky testu ANOVA pro zjištění míry odcizení v závislosti na velikosti bydliště

Bydliště	Odcizení Průměr	Odcizení Sm. Odch.	Odcizení -95%	Odcizení +95%	N
Samota	67,2	6,923	53,496	80,904	5
Vesnice	71,362	2,258	66,892	75,832	47
Malé město	66,667	3,16	60,411	72,922	24
Město	62,114	2,617	56,935	67,294	35
Velké město	68,563	3,87	60,902	76,223	16

H4: Věk respondentů má vliv na postkonvenční styl usuzování.

H4a: Lidé nad 30 let budou vykazovat vyšší skóre v postkonvenčním stadiu usuzování.

Další hypotézou, kterou bylo potřeba otestovat, je hypotéza H4 týkající se postkonvenčního uvažování a věku. Jedna skupina čítala 77 jedinců ve věku od 18 do 30 let, druhá skupina čítala 50 jedinců ve věku od 30 do 73 let. Bylo zjištěno, že $t(125) = 2,680$, $p < 0,05$. T-hodnota překročila u zjišťování souvislosti věku a postkonvenčního uvažování kritickou úroveň a výsledek je tím pádem na uvedené hladině statisticky významný.

Tab. 8: Výsledku t-testu nezávislých skupin

		Věk 18-30	Věk 31-73
DIT	AM	11,34	9,12
	SD	4,808	4,134
	Rozdíl průměru	2,218	
	N	77	50
	t	2,68	
	sv	125	
	Sig. (dvoustranná)	< 0,05	

H5: Věk respondentů má vliv na pocit odcizení.

H5a: Lidé v mladém věku (pod 30 let) jsou více odcizení.

Tak jako v předchozí skupině, dělil se i zde výzkumný vzorek na první skupinu čítající 77 jedinců od 18 do 30let, a druhou skupinu 50 jedinců od 31 do 73 let. Bylo zjištěno, že $t(125) = 0,745$, $p > 0,05$. T-hodnota nebyla překročena a výsledek není signifikantní.

Tab. 9: Výsledky t-testu nezávislých skupin

		Věk 18-30	Věk 31-73
AT	AM	68,25	66,12
	SD	15,778	15,602
	Rozdíl průměru	2,127	
	N	77	50
	t	0,745	
	sv	125	
	Sig. (dvoustranná)	> 0,05	

Doplňující otázky:

1. Vykazuje některé z dilemat vyšší skóry v principiálním usuzování?

Dále nás zajímalo, zda bylo některé ze tří dilemat hodnoceno ve smyslu více postkonvenčním. K tomuto zjištění jsme použili Jednofaktorovou analýzu rozptylu, přičemž bylo zjištěno, že $F(2,494) = 37,875$, $p < 0,05$. Výsledek je statisticky signifikantní. Abychom potvrdili signifikantnost, ještě jsme provedli post hoc analýzu, konkrétně Scheffeho test (Tab. 11), který potvrdil výsledky ANOVY.

Tab. 10: Jednofaktorová ANOVA; porovnání postkonvenčního usuzování u předložených dilemat

	N	AM	SD
Vězeň	127	2,598	2,241
Lékař	127	4,787	2,614
Dvořák	127	3,095	2,28

Tab. 11: Post Hoc – Scheffé test; porovnání postkonvenčního usuzování u předložených dilemat

	N	1	2
Vězeň	127	2,598	
Dvořák	127	3,095	
Lékař	127		4,787

2. V jakých dimenzích jsou lidé nejvíce odcizení?

Poslední zkoumanou otázkou je otázka týkající se jednoho z kontextů odcizení, přesněji řečeno odcizení týkající se sociálních institucí. Pro ověření této hypotézy jsme pracovali opět s metodou ANOVA, přičemž jsme zjistili, že $F(4,630)=20,728$, při hladině $p < 0,05$. Zrovna tak jako u předchozí otázky jsme ještě provedli post hoc analýzu pomocí Scheffeho testu. Výsledek se ukázal jako statisticky signifikantní, hypotézu ovšem zamítáme z toho důvodu, že se ukazuje, že lidé nejsou nejvíce odcizeni jen sociálním institucím, ale také práci, která ačkoli je průměrově o setinu níže, není výsledek natolik zřejmý.

Tab. 11: Jednofaktorová ANOVA; porovnání pěti kontextů odcizení, které zachycuje AT

	N	AM	SD
Odcizení vůči práci	127	15,157	4,228
Odcizení vůči sobě samému	127	12,74	3,861
Odcizení vůči sociálním institucím	127	15,252	4,362
Odcizení vůči ostatním lidem	127	12,945	4,621
Odcizení vůči rodině	127	11,315	3,835

Tab. 12: Post Hoc Scheffe test; porovnání pěti kontextů odcizení, které zachycuje AT

	N	1	2	3
Odcizení vůči rodině	127	11,315		
Odcizení vůči sobě samému	127	12,74	12,74	
Odcizení vůči ostatním lidem	127		12,945	
Odcizení vůči práci	127			15,158
Odcizení vůči sociálním institucím	127			15,252
Sig.		0,121	0,997	1

5 Diskuze

V úvodu celého zkoumání morálního usuzování a pocitu odcizení u osob ze vsí a velkoměst byly stanoveny pět hypotézy. Nejprve bylo nutné provést zkoumání zjišťující míru vztahu morálního usuzování a pocitů odcizení (H1). Vztah mezi oběma fenomény nebyl potvrzen. Zdá se tedy, že každý z testů měří jiné jevy, jež mezi sebou nesouvisí.

Následovala hypotéza H2, která tvrdí, že „Existuje rozdíl mezi morálním usuzováním mezi lidmi ze vsí a menších měst a lidmi z měst a velkoměst.“ a hypotéza H2a „Lidé z měst a velkoměst mají vyšší skóry v postkonvenčním stadiu morálního usuzování.“. Ani jedna z hypotéz nebyla potvrzena. Tyto hypotézy vycházely z Kohlbergových výzkumů, především z výzkumu, který prováděl v Turecku se svým kolegou Nisanem (1982), kde zjistili, že jsou lidé v menších městech na nižší úrovni morálního usuzování, než ve velkých městech. V našich podmínkách se rozdíl nemusel prokázat z důvodu, že jsou i velká česká města na tento druh zkoumání malá. Příčinou nerozdílnosti morálního usuzování však může být také pozorovatelná suburbanizace, odliv obyvatelstva z velkých měst do příměstských, jakoby vesnických zón. Zatímco se totiž u nás v době komunismu díky plánované industrializaci zvyšovala úroveň urbanizace, v současnosti se objevuje spíše trend opačný a objevují se decentrační tendence u měst a velkoměst. Tomu by také mohla napovídat velikost vzorku, kdy se lidé hlásili k životu především na vsích (n=47) a malých městech (n=24), oproti městu (n=35) a velkoměstu (n=16). Lidé kupují parcely a staví domy na vesnicích či na okrajích měst. Přitom jde však o obyvatele žijící městským způsobem života, jsou s městem spjati. (Muliček, Sýkora, 2012) V této situaci je pak zřejmé, že se signifikantní rozdíl ukázat nemohl.

Další hypotézou týkající se naopak fenoménu odcizení byla hypotéza H3, tedy že „Existuje rozdíl v zažívání pocitů odcizení mezi lidmi ze vsí a menších měst a lidmi z měst a velkoměst.“, jejíž doplněk, hypotéza H3a zněl, že „Lidé z velkoměst dosahují vyšších skóru v pocitech odcizení.“ Ani zde nebyl výsledek signifikantní a hypotézy nebyly potvrzeny. T-hodnota však byla téměř na hranici potřebné kritické hodnoty. Pod le průměrů by však signifikance ukazovala na opačný efekt, ve městech a velkoměstech se lidé zdají být méně odcizení, než lidé na vsích. Výsledky průměrů v testu ANOVA ukázaly, že se nejvíce jeví být odcizení lidé na vsích, druhou největší míru odcizení vykazovala

velkoměsta, následně samoty, malá města a města. Hypotéza vycházela především z teorií Ericha Fromma a Karen Horneyové, kteří byli názoru, že jsou lidé díky negativním kulturním účinkům stále více odcizení. Horneyová (2000) dokonce hovoří o člověku jako o kolečku ve složitém sociálním systému. Fromm (1955) zase vidí největší riziko v honbě za mocí a úspěchem, které vedou lidské životy a díky kterým se člověk odcizuje. Tyto teorie se však tvořili právě v době komunistické epochy, kdy se ve velké míře objevovala urbanizace, dnes je tomu však naopak. Zdá se být trendem postavit si dům na okrajích měst v tzv. satelitech, nebo také satelitních městečkách. Svoboda, soukromí, klid. Co se však může jevit jako ideál, ideálem být nemusí. Například ženy v domácnosti se mohou v pracovní době svých manželů v prázdném městečku cítit velice osaměle a tím pádem odcizeně. Možná je právě její dnešní trend suburbanizace důvodem toho, že se pocity odcizení neprojevily, respektive toho, že se projevily spíše naopak. Nutno však podotknout, že pocity odcizení nedosahovaly takové výše, na vsi, kde se odcizení projevilo nejvíce, dosahovalo průměrné hodnoty 71,36, přičemž maximální možná hodnota dosahovala 150. To může být důsledkem toho, že lidé většinou ze svých obydlí dojíždějí za prací, kulturou, atd. Ačkoli tedy na jednu stranu komunikace tváří v tvář v některých situacích mizí, na stranu druhou je člověk mezi lidmi v podstatě neustále.

Další ověřovaná hypotéza H4 zněla: „Lidé nad 30 let mají vyšší skóry v postkonvenčním stadiu morálního usuzování.“ Výsledky zkoumání této hypotézy se jako jediné ukázaly jako signifikantní. Přesto bylo nutné ji vyvrátit. Výsledky se ukázaly být naopak, totiž že lidé nad 30 let mají nižší skóry v postkonvenčním stadiu usuzování. Zrovna tak jako se vyvíjí člověk po biologické a kognitivní stránce, vyvíjí se také jeho morální citění a tím pádem i morální úsudek, alespoň takto to potvrzuje Kohlbergova teorie, kde hovoří o existenci souvislosti kognitivní zralosti a zralosti morálního usuzování. (Colby & Kohlberg, 2011) Rest (1986) naopak tvrdí, že daleko důležitější než věk, je u postkonvenčního způsobu uvažování vzdělání. Osob pod 30 let (n=77) bylo ve výzkumném vzorku více, než osob na 30 let (n=51) a jak ukázalo Sčítání lidu domů a bytů z roku 2011 (Český statistický úřad, 2014), lidí s vysokoškolským titulem v České republice neustále přibývá, tato skutečnost tudíž může být důvodem takového výsledku. Bylo by zajímavé výzkum obohatit i o informace o vzdělání a pokusit se rovněž ověřit Restovy závěry. Jiný důvod můžeme nacházet například v minulém režimu, který ve své direktivitě ovlivňoval i myšlení lidí. Lidé starší 30 let byli minulým režimem silně ovlivněni, vyrůstali v něm a přebírali morální hodnoty, které se nesly v duchu hesel „Kdo neokrádá stát, okrádá vlastní

rodinu.“ (Schmiedtová, 2013) Nadto probíhala rozsáhlá recenze textů, písní, apod., a jednalo se především o postkonvenční úroveň morálního usuzování v Kohlbergově slova smyslu, kdy lidé jednají ve smyslu autorit či zákonů.

V souvislosti odcizení a věku se statistická významnost neobjevila. O tomto vztahu se hovořilo v poslední hypotéze H5, která tvrdila, že „Věk respondentů má vliv na pocit odcizení.“ a upřesněním bylo, že „ Lidé v mladém věku (pod 30 let) jsou více odcizení.“ Tato hypotéza se opírala o výsledky výzkumů jež tvrdí, že skóre v AT se stoupajícím věkem klesají. (Maddi et al. 1979, in Robinson, Shaver & Wrightsman, 1991) Jiná myšlenka této hypotézy se také obracela k přetechnizovanosti současné doby, respektive jejích důsledcích v komunikaci, kterým všichni podléháme každý den. Doby, kdy lidé komunikují prostřednictvím e-mailu, mobilního telefonu či sociálních sítí, nakupují po internetu, a komunikace tváří v tvář se téměř vytrácí. Neobjevil se však signifikantní nále. Nejčastější hodnota, která se objevovala, dosahovala hodnoty 57, z maximální hodnoty 150. Lidé pod 30 let se nezdají být odcizení, ačkoli jsou nejkritičtější skupinou, právě co se týče komunikace přes internet a jiné technologie. Výdobytky techniky se tak nezdají být prostředky odcizení lidí. Nebo si už lidé na takovou komunikaci přivykli a tudíž jsou s ní sžití?

Dále se výzkum zabýval doplňujícími otázkami. První otázka se tázala, zda se objevují rozdíly mezi jednotlivými dilematy. Z testu DIT byla vybrána tři dilemata (viz kapitola 4.2 Použité dotazníky) a u každého z nich se měl respondent rozhodnout, která z nabízených tvrzení by pro něj byla důležitá, kdyby se ocitl v takovéto situaci. Nejvíce principiálně hodnocené, tedy hodnocené ve smyslu výše zmíněného kategorického imperativu, bylo právě dilema lékaře. Nabízí se myšlenka, že jde o dilema, které je lidem nejbližší a do kterého se dokážou nejvíce vcítit. Přeci jen pravděpodobnost příběhu situace s vězněm je nízká a co se týče třetího dilematu, s Vietnamci se setkáváme, ovšem málokdo se setkal se situací, ve které by měl nějakého zaměstnat. V tomto příběhu však jde mimo jiné o toleranci k jiným etnickým skupinám a dle statistik vyplývá, že právě Vietnamci jsou v České republice nemalou skupinou. (Český statistický úřad, 2014) Je tedy otázkou, zda se projevila netolerance k tomuto etniku nebo to, že se lidé do příběhu „nevžili“. Toto vžití se do situace může být právě důvodem pro postkonvenční hodnocení tohoto dilematu. Dilema lékaře je však specifické tím, že řeší otázku smrti a přestože jakoby lidé v dnešní době nechťeli smrt vidět, týká se každého z nás a zřejmě to je důvodem, proč bylo právě toto dilema hodnoceno ve smyslu kategorického imperativu, ve smyslu postkonvenčním.

Poslední otázka se týkala dimenze odcizení, vůči které jsou lidé nejvíce odcizeni. Objevil se signifikantní nález, který tvrdí, že jsou lidé nejvíce odcizení vůči sociálním institucím a vůči práci. Odcizení vůči sociálním institucím je nejspíše dáno vztahem respondentů k politice, lépe řečeno je „důsledkem srovnání toho, jak vláda funguje a jak by mohla fungovat.“ (Linek, 2011) Zdá se, že jsou lidé přesvědčeni o skutečnosti, že politické instituce neodpovídají požadavkům lidí a tudíž že není možné řízení či účastníky politiky nikterak ovlivnit. Z okolí je možno postřehnout, že lidé často negativně hodnotí jednání politických aktérů a nedůvěřují politickým orgánům. Často také lidé mívají pocit, že si politici dělají, co chtějí a tak se stává politika něčím, co se jich netýká. Nadto jsou politici a vysocí úředníci personami, které by měli jít, co se týká morálních hodnot občanům příkladem. Různé politické či korupční aféry, to, že zůstávají nepotrestány a jednání ve smyslu „ruka ruku myje“ však v lidech, jak je vidět dle výsledků, jejich názory spíše utvrzují.

Vyšší skóry týkající se odcizení práce by mohla mít za následek vysoká nezaměstnanost. (Český statistický úřad, 2014) Lidé přijímají zaměstnání, které je právě volné a tím pádem se může stávat, že nejsou na pracovní pozici, která by je uspokojovala. Nadto žijí ve strachu, že o zaměstnání přijdou a mohou mít pocit, že zaměstnavateli nemohou sdělit svá přání týkající se například změny v pracovním procesu.

Z celkových pěti hypotéz se tři projeví jakožto nesignifikantní, jedna byla na hranici významnosti a jedna byla signifikantní. Žádná z hypotéz se však nepotvrdila. Dále byly zjišťovány výzkumné otázky, a výsledkem byla signifikance výsledků obou otázek. Je však třeba zdůraznit, že celý výzkum probíhal na příležitostném vzorku jedinců, nejednalo se o reprezentativní vzorek. Také je třeba zmínit, že jsme překládali oba dotazníky vlastním úsilím. Překlad tudíž nemusí být zcela objektivní a výsledky výzkumu mohou být více či méně zkreslené. U dotazníku AT nebyl s pochopením problém, stál pouze na tvrzeních, se kterými mohl respondent více či méně souhlasit, u DITu však lidé naráželi na omezení týkající se nepochopení již u zadání testu. Jednotlivá tvrzení respondenti chápali jako otázky doplňující příběh, na které mají odpovídat apod. Problém se také objevoval u složitosti dotazníku, kdy respondenti reagovali, že jde o dotazník velice těžký na přemýšlení.

Dalším problémem by mohla být skutečnost, že se dotazník táže, kde ten který člověk žije, není však určeno, po jak dlouhou dobu. Výsledky tudíž mohou být zkreslené

také díky faktu, kdy mohli jedinci na daném místě bydlet krátce a tím pádem v podstatě zapadat spíše do jiné skupiny velikosti města.

Výsledek týkající se morálního usuzování mohl být také zkreslen díky výběru dilemat. Rest (1986) totiž popisuje reliabilitu a validitu na třech dilematech, které se nazývají Heinz, Webster (v naší verzi se toto dilema jmenuje Dvořák), a Newspaper. Do našeho výzkumu jsme však použila jiná tři dilemata, čímž mohla být reliabilita otřesena a výsledky tím pádem zdeformovány.

Po zkoumání jsme také zjistily, že každé z dilemat disponuje z oněch dvanácti tvrzení různým počtem tvrzení týkající se postkonevnčního uvažování. Zaměřili jsme proto na jejich počet v námi vybraných dilematech a zjistili jsme, že v dilematu Uprchlého vězně jsou tři výroky týkající se principiálního myšlení a u ostatních dvou dilemat (Lékaře a Dvořáka) je to shodně po čtyřech tvrzeních. Zůstává tedy otázkou, zda by se tímto rozdílem změnila signifikance u první doplňující otázky. Na druhou stranu bylo však dilema Uprchlého vězně hodnoceno v postkonvenčním smyslu nejméně a tak se změna jeví málo pravděpodobná.

6 Závěr

Analýza dat byla provedena na vzorku 127, který se dále rozdělil do dvou skupin podle velikosti sídla, ve kterém respondenti žijí. Jednalo se menší útvary, jako samota, ves, malé město, a větší útvary, do kterých bylo zařazeno město a velkoměsto.

Základním předpokladem výzkumu byla souvislost odcizení a morálního usuzování, která nebyla potvrzena, oba testy měří jiný fenomén. Hypotéza H2, ani její doplněk, hypotéza H2a, rovněž nebyly potvrzeny, nejednalo se o statisticky signifikantní výsledky. Míra postkonvenčního usuzování se mezi lidmi z různě velikých sídel – samota, vesnice, malé město, město velkoměsto – neliší. Statisticky nesignifikantní výsledek, respektive na hranici signifikantnosti, vyplynul i z měření ohledně míry odcizení (H3 a H3a) mezi lidmi žijícími v sídlech s různými velikostmi, a diference odcizení v závislosti na faktoru bydliště se tím pádem nepotvrdila. Na vyšší hranici signifikance by se již hypotéza potvrdila, jednalo by se však pouze o trend, a to v opačném slova smyslu, než předkládala hypotéza, lidé na vesnicích vykazovali vyšší pocity odcizení, než lidé ve městech, výsledky však nebyly monotónní, mezi různě velikými lokalitami, z hlediska počtu obyvatel, se objevovaly různé skóre odcizení.

Nepotvrdila se ani následující hypotéza, přestože její měření se objevilo jakožto signifikantní. Hypotéza (H4) předpokládala, že mají lidé nad 30 let vyšší skóre týkající se postkonvenční míry uvažování, ukázalo se však, že tomu je v našich podmínkách spíše naopak. Následující hypotéza (H5) se týkala rovněž věku, ovšem v souvislosti s odcizením, ani zde se nejednalo o statisticky signifikantní výsledek a hypotéza nebyla potvrzena.

Dále jsme se zabývali výzkumnými otázkami, které doplňují výzkum morálního usuzování a pocitu odcizení. První se ptala po rozdílu mezi dilematy týkající se výše skóre v principiálním slova smyslu. Byl potvrzen rozdíl mezi dilematy, statisticky významně bylo dilema lékaře hodnoceno více principiálně. Poslední výzkumná otázka zjišťovala dimenzi odcizení, vůči které jsou lidé nejvíce odcizeni. Největší míra odcizení se objevila u sociálních institucí a práce.

Souhrn

Teoretická část je rozdělena na dvě hlavní části, část o morálním usuzování a část týkající se pocitu odcizení. Úsek týkající se morálního usuzování nejprve popisuje základní pojmy, jako je etika, morálka, morální usuzování a jednání a morální vývoj. Všechny pojmy jsou provázané a v podstatě žádný neexistuje bez toho druhého. Každý z oněch pojmů obsahuje pojmy ostatní. Například morální jednání závisí na vývojovém stupni, na kterém se jedinec nachází. Předchází mu morální usuzování a jak morální usuzování, tak morální jednání je hlavní náplní morálky.

Následují kapitoly věnující se morálnímu vývoji a jeho pojetí u Jeana Piageta a Lawrence Kohlberga. Oba přístupy jsou hierarchické, tudíž sestávají z několika na sebe navazujících stupňů morální zralosti. Oba autoři také sledují typ morálního uvažování, které stojí za jednáním v tom kterém stupni morálního vývoje. Kapitola týkající se Piageta popisuje jeho teorii vývoje morálky a také heteronomní a autonomní morálku, které také podléhají vývoji. Oddíl popisující přístup Kohlberga se nejprve zaměřuje na vznik jeho teorie, posléze na jeho vnímání morálního jednání a usuzování a nakonec se zaměřuje na stadia morálního usuzování. Následuje kapitola o neo-kohlbergiánech, přístupu navazujícím na Kohlbergův odkaz. Ti se vyznačují především změnou pohledu na postkonvenční úroveň uvažování a rovněž na morální vývoj, kdy k morálnímu úsudku, jenž byl hlavním klíčem pro morální vývoj u Kohlbergovy teorie, připisují ještě další klíčové psychologické procesy jako morální citlivost, morální rozhodnutí, morální motivace a morální charakter. Zde je také věnována podkapitola testu Defining Issue Test, který neo-kohlbergiáni vytvořili pro posuzování míry postkonvenčního uvažování, a jež je využíván jako jeden z testů ve výzkumné části této práce. Poslední kapitolou týkající se morálního usuzování je část týkající se dalších pojetí morálního vývoje, respektive kritiků Kohlbergova odkazu. Jedná se o přístup Carol Gilliganové, Roberta Selmana či Elliota Turiela.

Z výsledků výzkumu se zjistilo, že neexistuje vztah mezi pocitem odcizení a morálním usuzováním. Každý z fenoménů se týká odlišné záležitosti. Dalším zjištěním bylo, že není rozdíl v myšlení lidí - ať žijí venkově a jiných lokalitách obydlených menším počtem lidí, či je tomu naopak. To může být výsledkem odlivu obyvatel z velkých měst a usazování se na jejich okrajích či na venkově. Překvapivým zjištěním byl výsledek, dle kterého vykazují lidé pod 30 let vyšší skóry v testu DIT a uvažují tak větší měrou

v postkonvenčním slova smyslu. V tomto smyslu se také objevuje myšlení v dilematu lékaře, který se nejvíce dotýká lidí samotných, respektive řeší otázku nemoci, smrti, eutanazie. Smrt, ačkoli se před ní v dnešní době zavírají oči, se týká každého z nás. V posledních chvílích života se většinou lidé chovají ke druhým s úctou a důstojně. Zřejmě to je důvodem, proč bylo právě toto dilema nejvíce hodnoceno ve smyslu kategorického imperativu. Zrovna tak byla překvapivým výsledkem skutečnost, že se lidé z velkoměst nezdaří být více odcizení, než lidé ve velkých městech, ale spíše je tomu naopak. To může být rovněž v souvislosti se suburbanizací, zrovna tak jako v případě souvislosti postkonvenčního uvažování a obcemi s různým počtem obyvatel. Dalším zajímavým výsledkem byla neexistence rozdílu mezi odcizením lidí pod 30 let a nad 30 let, ačkoli jde o kritickou skupinu vzhledem ke stále narůstající komunikaci přes internetová média. Nejvíce odcizení se lidé zdají být sociálním institucím a svému zaměstnání. Obojí souvisí s autoritou, kdy se ukazuje, že mají lidé pocit, že na situaci ve které se nacházejí, nemohou nic změnit. Mají pocit nezměnitelnosti politické situace i situace ohledně zaměstnavatele, cítí být se vůči takovým autoritám bezmocní.

Zpracování práce, především výzkumné části, otevřelo autorce oči. Shledala, že je výzkum „běh na dlouhou trať“. Je potřeba o něm dlouho uvažovat, připravovat jej a měnit, a přesto se nakonec zjistí, že by bylo potřeba některé věci poupravit - neustále je možné něco zdokonalovat.

Seznam citovaných pramenů literatury a internetových zdrojů

Aristotelés (1996). *Etika Nikomachova*. Praha: Petr Rezek.

Bebeau, M., Narvaez, D., Rest, J. & Thoma, S. (1999). A Neo-Kohlbergian Approach: The DIT and Schema Theory. *Educational Psychology Review*, 11(4), 291-324.

Candee, D. & Kohlberg, L. (1984). The Relationship of Moral Judgment to Moral Action. In W. M. Kurtiness a J. L. Gewirtz (Eds.): *Morality, moral behavior, and moral development* (s. 52-73). New York: John Wiley & Sons.

Colby, A. & Kohlberg, L. (2010). *The measurement of moral judgment Volume I*. Cambridge: Cambridge University Press.

Česká republika. (2000). Zákon č. 128/2000 Sb. o obcích (obecním zřízení). In: *Sbírka zákonů České republiky* [online]. [cit. 2013-07-03]. Dostupný z: <[http://www.zakonycr.cz/seznamy/128-2000-sb-zakon-o-obcich-\(obecni-zrizeni\).html](http://www.zakonycr.cz/seznamy/128-2000-sb-zakon-o-obcich-(obecni-zrizeni).html)>

Český statistický úřad. (2014). *Průměrný podíl nezaměstnaných osob v ČR a krajích*. [online]. [cit. 2014-04-15]. Dostupné z: <http://vdb.czso.cz/vdbvo/tabparam.jsp?voa=tabulka&cislatab=PRA6010PC_KR&&kapitola_id=15>

Český statistický úřad. (2014). *Sčítání lidu domů a bytů 2011: Obyvatelstvo podle dosaženého vzdělání*. [online]. [cit. 2014-03-28]. Dostupné z: <http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/souhrnna_data_o_ceske_republice>

Český statistický úřad. (2014). *Sčítání lidu domů a bytů 2011: Obyvatelstvo podle věku, národnosti a pohlaví*. [online]. [cit. 2014-03-28]. Dostupné z: <[Groninger, L. D. \(1990\). *Beginning Statistics Within a Research Context*. Philadelphia: Harper and Row.](http://vdb.czso.cz/sldbvo/#!stranka=podle-tematu&tu=30715&th=&v=&vo=H4sIAAAAAAAAAAFvzloG1uIhBMCuxLFGvtCQzR88jsTjDN7GAIf3WwcNiCReZGZjcGLhy8hNT3BKTS_KLPBk4SzkKUosz8nNSKgrsHRhAgKecA0gKADF3CQNnaLBrUIBjkKNvcSFDHQMDhhqGCqCiYA_cLCiEgZGvxIGdg9_Fz__EMeCEgY2b38XZ89gIIvLxTHEP8wx2NEFJM4ZHOIY5u_t7-MJ1OIP5IdEBkT5OwU5RgH5IUB9fo4ePq4uIDtZSxhYw1yDolzXstJzEvX88wrSU1PLRJ6tGDJ98Z2CvYGRk8G1rLEnNLUiiIGAYQ6v9LcpNSitjVTZbmnPOhmAjq44D8QIDwAK10C_KF2coe4ugU6uPtWMLA4eni6hcSEAZ0Foe_k3OQmaGJYwUAyDGRHlwBAAA.&vseuzemi=null&void=>></p></div><div data-bbox=)

- Calhoun, C., Keller, S. & Light, D. (1989). *Sociology*. New York: McGraw-Hill.
- Čáp, J. Mareš, J. (2001). *Psychologie pro učitele*. Praha: Portál.
- Fromm, E. (2009). *Cesty z nemocné společnosti*. Praha: Earth Save.
- Grác, J. (2008). *Psychológia mravnosti v teoretických a empirických analýzách*. Trnava: Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave.
- Gielen, U. P. & Markoulis, D. C. (1994). Preference for principled moral reasoning: A developmental and cross-cultural perspective. In L. L. Adler & U. P. Gielen (Eds.), *Cross-cultural topics in psychology* (s. 73-87). Westport, CT: Praeger.
- Hartl, P.; Hartlová, H. (2001). *Psychologický slovník*. Praha: Portál.
- Heidbrink, H. (1997). *Psychologie morálního vývoje*. Praha: Portál.
- Hendl, J. (2004). *Přehled statistických metod zpracování dat*. Praha: Portál
- Hoffman, M. L. (2000). *Empathy and moral development: implications for caring and justice*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Horney, K. (1945). *Our inner conflicts*. New York: Norton & Norton Company.
- Horney, K. (2000). *Neuróza a lidský růst*. Praha: Triton.
- Horney, K. (2007). *Neurotická osobnost naší doby*. Praha: Portál.
- Inhelderová, B. Piaget, J. (2001) *Psychologie dítěte*. Praha: Portál.
- KANT, Immanuel. 1990. *Základy metafyziky mravů*. 1. Praha: Svoboda.
- Kohlberg, L. (1971). Stage of Moral Development. In M. C. Beck, B. S. Crittenden & E. D. Sullivan (Eds.), *Life-span Developmental psychology* (s. 179-204). New York: Academic Press.
- Kohlberg, L. (1973). The Claim to Moral Adequacy of a Highest Stage of Moral Judgment. *The Journal of Philosophy*, 70 (18), 630-646.

Kohlberg, L. (1984). *Essays on Moral Development: Vol. 2. The psychology of moral development*. San Francisco: Harper and Row.

Lajčiaková, P. (2008). *Psychológia morálky*. Brno: Akademické nakladatelství CERM.

Linek, Lukáš. (2011). Institucionální odcizení a individuální odcizení od politiky. *Data a výzkum - SDA Info*, 5(1), 7-34.

Maddi S R (1967). The Existential Neurosis. *Journal of Abnormal Psychology*, 72(4), 311-325.

Maddi S R (1998). Creating Meaning Through Making Decisions. In: P. T. P. Wong & P. S. Fry. (Eds.) *The Human Search for Meaning* (s. 3-26) Mahwah: Lawrence Erlbaum.

Mulíček, O., Sýkora, L. (2012). Urbanizace a suburbanizace v česku na počátku 21. Století. *Urbanismus a územní rozvoj*, 15(5), 27-38.

Nair, N., & Vohra, N (2009). Developing a new measure for work alienation. *Journal of Workplace Rights*, 14 (3), 293-309.

Narvaez, D. (2005). The Neo-Kohlbergian Tradition and Beyond: Schemas, Expertise and Character..In Edwards, C. P. & Carlo G. (Eds.), *Moral Motivation through the Lifespan* (s. 119-174) Lincoln, NE: University of Nebraska Press.

Nisan, M. & Kohlberg, L. (1982). Universality and Variation in Moral Judgment: A Longitudinal and Cross-Sectional Study in Turkey. *Child Development* , 53 (4), 865-876.

Osin, E. (2009). Subjective Experience of Alienation: Measurement and Correlates. *Gesellschaft fur Logotherapie und Existenzanalyse*. 1(26), 16-23.

Piaget, J. (1948). *The Moral Judgment of the Child* . Glencoe, Illinois: Free Press.

Rest, J. (1979). *Development in judging moral issues*. Minneapolis: University of Minnesota Press.

Rest, J. (1986). *DIT Manual*. Minneapolis: University of Minnesota.

Robinson, J. P., Shaver, P. R. & Wrightsman, L. S. (1991). *Measures of Personality and Social Psychological Attitudes*. Gulf Professional Publishing.

Rotter, J. B., Seeman, M., & Liverant, S. (1962). Internal versus external control of reinforcement: A major variable in behavior theory. In N. E Washburne (Ed.), *Decisions, values and groups* (Vol. 2). London: Pergamon Press.

Selman, R. L. (1971) The Relation of Role Taking to the Development of Moral Judgment in Children. *Child Development* , 42 (1), 79-91.

Seeman, M. (1959). On the meaning of alienation. *American Sociological Review*. 24 (6), 783–791.

Seeman, M. (1991). Alienation and anomie. In: Robinson, J. P., Shaver, P. R., Wrightsman, L. S. (Eds.). *Measures of personality and social psychological attitudes* (s. 291-371). San Diego: Academic Press.

Shweder, R. A., Mahapatra, M. & Miller, J. G. (1990). Culture and moral development. In J. Kagan & S. Lamb (Eds.). *The Emergence of Morality in Young Children* (s. 1-83) Chicago: The University of Chicago.

Schmiedtová, V. (2013). *Malý slovník reálií komunistické totality*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.

Thoma, S.J. (2006). Research on the Defining Issues Test. In M. Killen & J. Smetana (Eds.). *Handbook of moral development* (s. 67-92). Mahwah, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.

Thoma, S. J. & Dong, Y. (2012). *The Defining Issues Test of Moral Judgment Development*. [online]. [cit. 2014-03-01]. Dostupný z: <<http://adultdevelopment.org/ThomaDong2012.pdf>>

Thoma, S. (2014). *Measuring Moral Judgments from a Neo- Kohlbergian Perspective*. [online]. [cit. 2014-03-01]. Dostupný z: <<http://www.jubileecentre.ac.uk/userfiles/jubileecentre/pdf/conference-papers/can-virtue-be-measured/thoma-steve.pdf>>

Vacek, P. (2005). *Průhledy do psychologie morálky*. Hradec Králové: Gaudeamus.

Vágnerová, M. (2007). *Vývojová psychologie II: dospělost a stáří*. Praha: Karolinum.

Vaishar, A. a kol. (2012). *Malá města – motory rozvoje jihomoravského venkova*. [online]. [cit. 2013-07-03]. Dostupný z: <http://www.ruraldevelopment.cz/data/small_towns.pdf>

Walker, I. (2013). *Výzkumné metody a statistika z pohledu psychologie*. Praha: Grada.

PŘÍLOHY

Příloha 1: Dotazník

Dotazník usuzování

Dobrý den,

věnujte prosím několik minut svého času vyplnění následujícího dotazníku. Mnohokrát děkuji za Váš čas a Vaši trpělivost.

1. Pohlaví

- Muž
- Žena

2. Váš věk

3. Kde žijete?

- Samota (lokalita se dvěma až třemi staveními)
- Vesnice (lokalita do 3 000 obyvatel)
- Malé město (3 001 – 20 000 obyvatel)
- Město (20 001 – 100 000 obyvatel)
- Velkoměsto (nad 100 000 obyvatel)

Dotazník usuzování I. část

Tato část dotazníku je zaměřena na to, jak lidé přemýšlejí o sociálních problémech. Lidé mají většinou rozdílné názory na to, co je dobré a co špatné. V následujícím dotazníku Vám budou předloženy tři problematické příběhy obsahující sociální problémy. Po každém příběhu následuje jedna základní otázka a dvanáct podotázek vztahujících se k předchozímu textu. Vaším úkolem je u každé položené otázky zaznamenat, nakolik je daná věta či otázka důležitá pro Vaše rozhodování. Na výběr máte z pěti tvrzení – naprosto důležité; velmi důležité; ani důležité, ani nedůležité; ne tak důležité; nedůležité.

Na konci každého příběhu prosím vyberte a zaznamenejte čtyři tvrzení z výše zmíněných dvanácti dle toho, jak důležitou roli dle Vašeho názoru hrají, a tudíž jsou pro Vás nejdůležitější. Významnost zaznamenejte sestupně, tedy od nejdůležitějšího po nejméně důležité.

UPRCHLÝ VĚZEŇ

Muž byl odsouzen na 10 let do vězení. Po jednom roce vazby však z vězení utekl, odstěhoval se do jiné části země a přijal jméno Novák. Po osm let tvrdě pracoval a postupně si ukládal peníze a uspořil tolik peněz, že si mohl založit svůj podnik. Ke svým zákazníkům se vždy choval poctivě, zaměstnancům dával nadstandardní mzdy a většinu svých zisků věnoval na charitu. Jednoho dne v něm ale starý soused pan Svoboda poznal v panu Novákovi vězně, který před osmi lety utekl z vězení, a po kterém pátrá policie. Měl by pan Svoboda ohlásit pana Nováka na policii, aby ho poslali zpět do vězení?

- Ano, měl by ho ohlásit na policii.
- Nemohu se rozhodnout.
- Ne, neměl by ho ohlásit na policii.

1. *Nebyl už pan Novák z vězení dostatečně dlouhou dobu, aby dokázal, že není špatný člověk?*

Naprosto důležité   Velmi důležité   Částečně důležité   Ne tak důležité   Naprosto důležité

2. *Pokaždé, když někdo unikne trestu, nepodporuje to akorát další kriminalitu?*

Naprostο důležité   Velmi důležité   Částečně důležité   Ne tak důležité   Naprostο důležité

3. *Nebyli bychom na tom lépe bez věznic a bez útisku právním systémem?*

Naprostο důležité   Velmi důležité   Částečně důležité   Ne tak důležité   Naprostο důležité

4. *Nesplatil již pan Novák svůj dluh společnosti?*

Naprostο důležité   Velmi důležité   Částečně důležité   Ne tak důležité   Naprostο důležité

5. *Zklamala by společnost spravedlivá očekávání pana Nováka?*

Naprostο důležité   Velmi důležité   Částečně důležité   Ne tak důležité   Naprostο důležité

6. *Kromě výhod pro společnost, jaké výhody by mělo vězení především pro dobročinného člověka?*

Naprostο důležité   Velmi důležité   Částečně důležité   Ne tak důležité   Naprostο důležité

7. *Jak by mohl být někdo tak krutý a bez srdce, aby poslal pana Nováka zpět do vězení?*

Naprostο důležité   Velmi důležité   Částečně důležité   Ne tak důležité   Naprostο důležité

8. *Bylo by to spravedlivé vůči všem ostatním vězňům, kteří si odsloužili celý trest, aby byl panu Novákovi test prominut?*

Naprostο důležité   Velmi důležité   Částečně důležité   Ne tak důležité   Naprostο důležité

9. *Byl pan Svoboda dobrým přítelem pana Nováka?*

Naprostο důležitě   Velmi důležitě   Částečně důležitě   Ne tak důležitě   Naprostο důležitě

10. *Není to přeci povinnost dobrého občana nahlásit uprchlého kriminálního nehledě na okolnosti?*

Naprostο důležitě   Velmi důležitě   Částečně důležitě   Ne tak důležitě   Naprostο důležitě

11. *Jak by byla nejlépe naplněna vůle lidu a veřejného dobra?*

Naprostο důležitě   Velmi důležitě   Částečně důležitě   Ne tak důležitě   Naprostο důležitě

12. *Byl by pobyt ve vězení pro pana Nováka k něčemu dobrý nebo ochránil by někoho?*

Naprostο důležitě   Velmi důležitě   Částečně důležitě   Ne tak důležitě   Naprostο důležitě

Ze seznamu tvrzení zmíněných výše vyberte čtyři, které jsou pro Vás nejvýznamnější.

	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.
První nejvíce významné												
Druhé nejvíce významné												
Třetí nejvíce významné												
Čtvrté nejvíce významné												

DILEMA LÉKAŘE

Žena umírala na rakovinu, ze které nemohla být vyléčena a zbývalo jí přibližně šest měsíců života. Měla obrovské bolesti a byla tak slabá, že by ji větší dávka léků na tlášení bolesti, jako je morfin, pomohla zemřít dříve. Blouznila a často téměř šlela z bolesti. V jednom z klidnějších období požádala lékaře, aby ji dal tolik morfia, aby zemřela. Zdůraznila, že bolest nemůže snést a že za několik měsíců zemře tak jako tak. Co by měl lékař udělat?

- Měl by ženě podat dostatečnou dávku morfia.
- Nemohu se rozhodnout.
- Ne, neměl by ženě podat smrtící dávku morfia.

1. Zda je rodina ženy pro anebo proti, aby jí byla smrtelná dávka podána.

Naprosto důležité   Velmi důležité   Částečně důležité   Ne tak důležité   Naprosto důležité

2. Lékař je zavázán stejnými právy jako kdokoli jiný. Kdyby ji tedy navýšil dávku, je to to samé jako kdyby ji zabil.

Naprosto důležité   Velmi důležité   Částečně důležité   Ne tak důležité   Naprosto důležité

3. Zda by na tom lidé byli lépe bez společnosti diktující jim, jak mají žít a jak mají zemřít.

Naprosto důležité   Velmi důležité   Částečně důležité   Ne tak důležité   Naprosto důležité

4. Kdyby to doktor mohl udělat tak, aby to vypadalo jako nehoda.

Naprosto důležité   Velmi důležité   Částečně důležité   Ne tak důležité   Naprosto důležité

5. Má stát právo nutit k existenci i ty, kteří žít nechtějí?

Naprosto důležité   Velmi důležité   Částečně důležité   Ne tak důležité   Naprosto důležité

6. Jak je hodnocena smrt bez ohledu na perspektivu společnosti na hodnoty.

Naprostο důležitě Velmi důležitě Částečně důležitě Ne tak důležitě Naprostο důležitě

7. Zda má doktor soucit k utrpení oně ženy nebo se spíše stará o to, co si pomyslí společnost.

Naprostο důležitě Velmi důležitě Částečně důležitě Ne tak důležitě Naprostο důležitě

8. Je pomoc ukončit něčí život zodpovědným činem vyhovění?

Naprostο důležitě Velmi důležitě Částečně důležitě Ne tak důležitě Naprostο důležitě

9. Zda pouze Bůh může rozhodnout, kdy by měl život jedince skončit.

Naprostο důležitě Velmi důležitě Částečně důležitě Ne tak důležitě Naprostο důležitě

10. Jaké hodnoty si určil lékař pro své osobní zásady chování.

Naprostο důležitě Velmi důležitě Částečně důležitě Ne tak důležitě Naprostο důležitě

11. Jestli si může společnost dovolit nechat každého ukončit svůj život kdykoli se mu zachce.

Naprostο důležitě Velmi důležitě Částečně důležitě Ne tak důležitě Naprostο důležitě

12. Může společnost povolit sebevraždy nebo vraždy z milosti a stále ochraňovat životy těch, kteří žít chtějí.

Naprostο důležitě Velmi důležitě Částečně důležitě Ne tak důležitě Naprostο důležitě

Ze seznamu tvrzení zmíněných výše vyberte čtyři, které jsou pro Vás nejvýznamnější.

	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.
První nejvíce významné												
Druhé nejvíce významné												
Třetí nejvíce významné												
Čtvrté nejvíce významné												

PAN DVOŘÁK

Pan Dvořák je vlastníkem a zároveň manažer benzínové stanice. K pomoci si chtěl najmout jednoho mechanika, ale najít dobrého mechanika je složité. Jediný dobrý mechanik, kterého našel, byl pan Nyguen, byl to však Vietnámec. Zatímco pan Dvořák sám neměl nic proti cizincům, bál se najmout pana Nyguena, protože spousta z jeho zákazníků neměla cizince ráda. Zákazníci by se mohli přemístit jinam, pokud by pan Nyguen na čerpací stanici pracoval. Když se pan Nyguen ptal pana Dvořáka, jestli by u něj mohl dostat práci, pan Dvořák tvrdil, že má již najatého někoho jiného. Doopravdy však pan Dvořák neměl najatého nikoho, protože nemohl najít žádného člověka, který by byl tak dobrým mechanikem jako pan Nyguen. Co by měl pan Dvořák udělat?

- Měl by pana Nyguena najmout.
- Nemohu se rozhodnout.
- Neměl by pana Nyguena najímat.

1. *Má vlastník svého podniku právo o tomto podniku dělat svá vlastní podnikatelská rozhodnutí sám nebo ne?*

Naprostο důležité   Velmi důležité   Částečně důležité   Ne tak důležité   Naprostο důležité

2. *Zda existuje zákon, který zakazuje rasovou diskriminaci v najímání pracovníků.*

Naprostο důležité   Velmi důležité   Částečně důležité   Ne tak důležité   Naprostο důležité

3. *Zda je pan Dvořák zaujatý proti cizincům jiné barvy pleti nebo zda není v odmítnutí zaměstnance nic osobního.*

Naprostο důležité   Velmi důležité   Částečně důležité   Ne tak důležité   Naprostο důležité

4. *Zda je pro jeho podnikání lepší mít dobrého mechanika nebo mít na zřeteli přání svých zákazníků.*

Naprostο důležité   Velmi důležité   Částečně důležité   Ne tak důležité   Naprostο důležité

5. *Jaké individuální rozdíly by měly být podstatné při rozhodování o naplňování společenských rolí?*

Naprostο důležité   Velmi důležité   Částečně důležité   Ne tak důležité   Naprostο důležité

6. *Hrabivý a soutěživý kapitalistický systém by měl být kompletně opuštěn.*

Naprostο důležité   Velmi důležité   Částečně důležité   Ne tak důležité   Naprostο důležité

7. *Zda je většina lidí ve společnosti pana Dvořáka předpojata, jako jeho zákazníci, a nebo je většina proti předsudkům.*

Naprostο důležité   Velmi důležité   Částečně důležité   Ne tak důležité   Naprostο důležité

8. *Zda by přijetí schopných lidí jako je pan Nyguen využilo talenty, které by jinak byly ve společnosti ztraceny.*

Naprostο důležité   Velmi důležité   Částečně důležité   Ne tak důležité   Naprostο důležité

9. *Bylo by odmítnutí pana Nyguena shodné s morálními hodnotami pana Dvořáka?*

Naprostο důležité   Velmi důležité   Částečně důležité   Ne tak důležité   Naprostο důležité

10. *Mohl by být pan Dvořák tak nelitostný, aby odmítl zaměstnat pana Nyguena, i když ví, co to pro něj znamená?*

Naprostο důležité   Velmi důležité   Částečně důležité   Ne tak důležité   Naprostο důležité

11. Zda křesťanské přikázání „Miluj bližního svého“ platí i v tomto případě.

Naprostο důležité   Velmi důležité   Částečně důležité   Ne tak důležité   Naprostο důležité

12. Zda když je někdo v nouzi, nemělo by mu být pomozeno bez ohledu na to, co od něj dostanete na oplátku?

Naprostο důležité   Velmi důležité   Částečně důležité   Ne tak důležité   Naprostο důležité

Ze seznamu tvrzení zmíněných výše vyberte čtyři, které jsou pro Vás nejvýznamnější.

	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.
První nejvíce významné												
Druhé nejvíce významné												
Třetí nejvíce významné												
Čtvrté nejvíce významné												

Dotazník usuzování II. část

Níže uvedené položky se skládají z tvrzení, se kterými můžete souhlasit nebo nesouhlasit. Uveďte prosím, co si myslíte o každém tvrzení tak, že jednotlivá tvrzení označte na škále číslem od 1 do 5. 1 znamená, že s položkou vůbec nesouhlasíte, 5 znamená, že máte pocit, že je položka naprosto pravdivá.

Jak uvidíte, mnoho položek je formulováno velmi silně. Je tomu proto, abyste mohli vyjádřit, do jaké míry souhlasíte nebo nesouhlasíte.

Prosím, čtěte položky velmi opatrně. Ujistěte se, že odpovídáte na základě toho, jak se nyní cítíte.

1. Ti, kdo musí pracovat pro živobytí, jsou ovládáni svými šéfy.

Naprosto nesouhlasím   1   2   3   4   5   Naprosto souhlasím

2. Většina života je promarněna v bezvýznamných činnostech.

Naprosto nesouhlasím   1   2   3   4   5   Naprosto souhlasím

3. Nezáleží na tom, jak tvrdě pracujete, zdá se, že nikdy nedosáhnete svých cílů.

Naprosto nesouhlasím   1   2   3   4   5   Naprosto souhlasím

4. Nezáleží na tom, jestli lidé tvrdě pracují; jen několik málo šéfů má zisk.

Naprosto nesouhlasím   1   2   3   4   5   Naprosto souhlasím

5. Mám pocit, že není potřeba se v práci snažit, jak nejlépe umíte, stejně na tom nezáleží.

Naprosto nesouhlasím   1   2   3   4   5   Naprosto souhlasím

6. Případá mi těžké uvěřit, že jsou lidé, kteří skutečně cítí, že práce kterou vykonávají, má hodnotu pro společnost.

1 2 3 4 5
Naprosto nesouhlasím   Naprosto souhlasím

7. Přemýšlení o sobě samém jako o svobodné osobě vede k velké frustraci a potížím.

1 2 3 4 5
Naprosto nesouhlasím   Naprosto souhlasím

8. Snažení poznat sám sebe je marným úsilím.

1 2 3 4 5
Naprosto nesouhlasím   Naprosto souhlasím

9. Nezáleží na tom, jak moc se snažím, mé snahy vyjdou vniveč.

1 2 3 4 5
Naprosto nesouhlasím   Naprosto souhlasím

10. Víra v individualitu se dá ospravedlnit pouze jako děláním na druhé.

1 2 3 4 5
Naprosto nesouhlasím   Naprosto souhlasím

11. Často se nevyznám ve svých myšlenkách.

1 2 3 4 5
Naprosto nesouhlasím   Naprosto souhlasím

12. Lidé si naneštěstí neuvědomují, že jsou pořád jen živočichy.

1 2 3 4 5
Naprosto nesouhlasím   Naprosto souhlasím

13. Politici ovládají naše životy.

1 2 3 4 5
Naprosto nesouhlasím   Naprosto souhlasím

14. Jediným důvodem k zapojení se do společnosti je získat moc.

1 2 3 4 5
Naprosto nesouhlasím   Naprosto souhlasím

15. Většina mých činností je předurčena tím, co vyžaduje společnost.

1   2   3   4   5
Naprosto nesouhlasím   Naprosto souhlasím

16. Nezáleží na tom, jak upřímně pracujete na změně společnosti, zdá se, že se společnost nikdy nezlepší.

1   2   3   4   5
Naprosto nesouhlasím   Naprosto souhlasím

17. Pokud má být člověk úspěšný, existují jen určité vymezené cestičky, které je třeba následovat.

1   2   3   4   5
Naprosto nesouhlasím   Naprosto souhlasím

18. Proč bych se měl/a namáhat volit, žádný z kandidátů nezmění nic k lepšímu.

1   2   3   4   5
Naprosto nesouhlasím   Naprosto souhlasím

19. Každý s Vámi manipuluje ve prospěch svých vlastních cílů.

1   2   3   4   5
Naprosto nesouhlasím   Naprosto souhlasím

20. Většina lidí je šťastná, že si neuvědomuje, že to co nazývají láskou, je ve skutečnosti sobeckost.

1   2   3   4   5
Naprosto nesouhlasím   Naprosto souhlasím

21. Často když jsem ve styku s ostatními, nejsem si jistý/á, co z toho vyjde.

1   2   3   4   5
Naprosto nesouhlasím   Naprosto souhlasím

22. Proč se obtěžovat snahou milovat či pečovat o lidi, nakonec vám je n ublíží.

1   2   3   4   5
Naprosto nesouhlasím   Naprosto souhlasím

23. Zkouším se vyhnout blízkým vztahům s lidmi, abych jim nebyl/a zavázaný/á.

1   2   3   4   5
Naprosto nesouhlasím   Naprosto souhlasím

24. Lidé, kteří věří, že “Láska hýbe světem”, klamou sami sebe.

Naprosto nesouhlasím   1   2   3   4   5   Naprosto souhlasím

25. Když se oženíte/vdáte a máte děti, ztratíte svobodu volby.

Naprosto nesouhlasím   1   2   3   4   5   Naprosto souhlasím

26. Myšlenka rodiny je vynález společnosti k omezení individuální svobody jednání.

Naprosto nesouhlasím   1   2   3   4   5   Naprosto souhlasím

27. Moji rodiče do mě vložili příliš mnoho svých přání a hodnot.

Naprosto nesouhlasím   1   2   3   4   5   Naprosto souhlasím

28. Jediný důvod ke svatbě je komfort a zabezpečení.

Naprosto nesouhlasím   1   2   3   4   5   Naprosto souhlasím

29. Nejsem si jistý, zda chci zůstat ženatý/vdaná, protože se nechci cítit spoutaný/á.

Naprosto nesouhlasím   1   2   3   4   5   Naprosto souhlasím

30. Rodiny neposkytují zabezpečení a teplo; jen omezují člověka a udělují mu mnoho zbytečných povinností.

Naprosto nesouhlasím   1   2   3   4   5   Naprosto souhlasím

Děkuji za Vaše odpovědi!

Odpovědi jsou anonymní a data budou použita pouze pro mou bakalářskou práci.